

KONYA

HALKEVİ AYLIK KÜLTÜR DERGİSİ

İkinci İnönü Zafer Günü	Şeref Kışmır
Çalışma Hakkında	Dr. İsmail Hakkı Atadağ
İç Anadolu'da Orman Alt Sınırı	Ferruh Sanır
Sivaslı Alâeddin Paşa	Muzaffer Erdoğan
Köy Tetkik Notları	İhsan Eke
Hamdi Onaltımartın Ölümü Münasebetile	Celâleddin Ali İmer
Ziraat Makinelerinin İşletilmesi ve Ayarlanması	Sebahattin İmer
Mısır Valisi Vezir Abdurrahman Paşa Namına Yazılmış Bir Şatranç Kitabı	M. Mes'ud Koman
Dilde Güzellik	Mustafa Kiray
Hasandağına Sesleniş (Şiir)	Murat Sükûti Karaca
Vakıflarımızın Önemi	Celâl Çumralı
Halkevi Çalışmaları	

MART 1946

54

SAYI: 89

KONYA

HALKEVİ AYLIK KÜLTÜR DERGİSİ

YIL: X

MART 1946

SAYI 89

İKİNCİ İNÖNÜ

ZAFER GÜNÜ

ŞEREF KİŞMİR

Mart ayı tarihimizde adı çok geçen aylardandır. Yakın tarihimizi, inkılâp tarihimizi düşünürken 18 Mart, 16 Mart, 31 Mart hemen hatırlarımızda canlanır. İstibdat, Meşrutiyet, Hareket ordusu, Çanakkale deniz savaşı, İstanbul'un bir kara günü sahifelerle anlatılmağa değer, bu gün yaşayan bir çok Türk evlatlarının şahidi olduğu mühim olaylardır.

1921 senesi Mart ayının son günlerinde düşmanlarına nazaran sayıca daha az, savaş vasıtaları yönünden daha fakir olan Türk orduları İnönü mevzilerinde kahramanlık destanları yaratarak savaşıyorlardı. Günlerdenberi devam eden bu çetin savaş Mart ayının en son soluk güneşi ufuktaki tepelerin arkasına çekilirken sona erdi. Artık düşman tekrar saldırmak gücünü kaybetmişti. Türk ordularının azim ve iradesi karşısında mağlubiyeti kabullenen düşman

kuvvetleri için geldikleri yönde Bursa yönünde geri çekilmekten başka bir çare kalmamıştı.

Mart'ı, Nisan'a bağlayan gecede (Türk'ün Makûs talii yenilmiş) henüz yeni teşkilatlanmakta olan Türk devleti, Türk toprakları yenilmenin yaratacağı bin bir ıstıraptan ve istilâdan kurtulmuş oldu.

Londra konferansında yeni Türk devletine Sevr vésikasını diploması yoluyla kabul ettiremeyenler gayelerine silâh kuvvetilede ulaşamamış olmanın acısını İkinci İnönü savaşında tatmış oldular.

İnönü sırtlarında maddî güç bakımından bir kaç defa üstün düşmanla savaşı kabul eden Türk kahramanları tek bir şeyi yarınlarını, bu günleri, bizleri düşünerek göğüslerini düşman mermilerine siper ettiklerini bilmeyen

aramızda yoktur ve olamaz. O savaş günlerinde yurdumuzun, milletimizin durumunu, düşmanlarla iş birliği yapmakta olan vatan hainlerinin vaziyetini hep biliriz. Çünkü bu günün çocukları, bizler o gün kahraman vatan evlatlarıyla yan yana yaşayan bahtiyar insanlarız.

Ekonomik, siyasi ve hukuki yönden milletimizi esir etmek, yurdumuzu nüfuz bölgelerine ayırarak parçalamak, yurdumuzda diledikleri gibi yaşamak, amacını hedef tutan sevr vesikası İnönü sirtlarında savaşan adsız binlerce kahramanımızın akıttığı temiz kanla silinmiştir. Lozan'ın baş yazısı, bu günkü Türkiye'nin temel taşı İnönü'nde atıldı. 30 Ağustos 1922 tamamlandı.

İkinci İnönü savaşının 26 ncı yıl dönümünü işte bu duygu ve düşüncelerle kutluluyoruz.

Zafer günlerimizin yıl dönümlerini kutlarken gelecek yarınlarda yapacağımız işleri daha iyi kavramağa, ve gerektiği zamanda yurdumuza karşı olan borcumuzu nasıl yapacağımızı

bir çatı altında toplanarak açıklamaya, aynı duygularla çarpan kalplerimizin sesini dinlemeğe imkân bulmuş; milletimize ve yurdumuza karşı olan borçlarımızı ve vazifelerimizi ancak birlikte beraberlik içinde başarabileceğimizi; birbirimize inanma ve güvenmenin en büyük kuvvetimiz olduğu noktasındaki inançlarımızı pekleştirmiş oluyoruz.

İstiklâl savaşımızın zor, karanlık günlerinde iç ve dış mücadelede yalnız kendi kuvvetimize güvenmiş ve başarmıştık. Bu gün her yönden daha varlıklı daha kuvvetli ve birbirimize karşı daha çok bağlıyız.

26 yıl önce bütün bir dünya karşısında tek ve yardımcısıydık. Bugün Türkiye Cumhuriyetinin Türk milletinin ci-handa yarattığı sempati o günlere nazaran daha iyi ve daha çok kuvvetlidir. Daha büyük işleri, gerekirse daha üstün kahramanlık destanları yaratacak varlıktayız. İnönü'nün bir çok kahramanları aramızda yaşıyor; O çetin savaşın baş komutanı başımızda bulunuyor.

ÇALIŞMA HAKKINDA

Dr. İSMAIL HAKKI ALADAĞ

İnsanlar efendice yaşamak için tarihleriyle birlikte tabiat ve kendi kendileriyle doğuşegelmektedirler. Bu uğurda dökülen kanların, çekilen ızdırapların hududu yoktur. Serbes düşünebilmek, söyleyebilmek mülk edinebilmek, yaşamının esaslı şartlarındandır. Yaşamak en tabii bir insan hakkıdır. Yaşamak hakkı biraz da çalışmak hakkı demektir. İsteddiği yönde, kabiliyetini duyduğu yolda gönül rahatı içinde çalışma imkânını bulamıyan bir insan tam anlamı ile hür sayılamaz. Eski zamanlarda teknik araçlar bu günkü kadar çeşitli ve ileri, çalışma konuları bu günkü kadar dağınık ve zorlu değildi. Dolayısıyla çalışma konu ve farkları sayılabilecek kadardı. Ve birinden öbürüne geçiş mühim bir mesele teşkil etmezdi. Çalışmadan çıkan mahsul ferdi bir muvaffakiyet olmaktan ferdin zekâ, zevk ve san'at kabiliyetinden başka bir şey değildi. Müsterek vasıflar pek umumî idi. Bugün çalışmanın rasyonel olmak ihtiyacı verimin ferdi olmaktan ziyade sosyal bir damga almasına sebep olmuştur. Gün geçtikçe çalışmanın konusunu seçmek serbestliği de güçleşmektedir. Kölelik halleri müstesna eskiden bu husus daha serbestti. İşçi isterse toprağa dönebilir, serf isterse sanai işçiliğine gidebilirdi. Bu gün bahse konu olan şey, yaşamak için çalışabilmek imkânını bulmaktır.

Didinmek, mücadele etmek ve çalışmak ilk bakışta insana bir kelime gibi gelirse de didinmede ıstırap ve endişe, mücadelede bir gaye, çalışmada biraz arzu, birer muhteva olarak bulunur. Bu üç hâl fertler ve cemiyetlerde de tecelli edebilir. Birlik didinme, birlik mücadele, birlik çalışma.... bu ameller her içtimai devirde ayrı hudut, manâ ve vasıf gösterir.

Çalışmanın verimli olabilmesine geline: bir çok şartlar hatıra gelebilir. Konunun serbestliği, usullülük, devam imkânının garantili oluşu, çalışacak insanın sıhhatli bulunması, ve hayatın son senelerinde desteksiz kalmamak. Eğer bir de buna o tek insanda fert ve millet şuuru uyandırıp eklersek mesele kalmaz. O zaman tek ve toplu olarak çalışma zevkini yaratmış oluruz ki her zevkli çalışmanın sonu elbette müsbet ve hayırlıdır. Fert ve cemiyet olarak hayatı çekilebilir, sevinebilir görebilmek için çalışma hakkını temin etmek, çalışma zevkini ve ahlakını yaratmak lâzımdır.

Hiç kimsenin çalışması başkasının zararına, hiç bir zümre ve sınıfın çalışması diğer zümre ve sınıfların zararına olmamalıdır. Bütün çalışmalar adalet dairesinde topluluğun ve onu teşkil eden hür teklerin faydasına olmalıdır. Bu günkü şartlar içinde bu hususunu temini Devlete düşmektedir. Çalışma, kazanma, mülk edinme yo-

lunda başarı için en büyük el ondadır. En bol imkânlara sahip olan milletler bile bu amaç için çareler aramaktadırlar. Senelerdenberi tabiatla bin bir yokluk içinde döğüşmüş olan köylüye kendinin olan toprakta çalışmak imkânını vermek, memleketin müsterek ekonomik varlığı için para ve emek harcıyan sermayedar ve işçiye hak ve ödevlerini göstermek ve yaptırmak o kadar tabii bir borçtur ki üzerinde münakaşa bile götürmez. Miras ve elimizde olmayan dış geçici şartlar bu iddiayı ortadan kaldıramaz.

Yeterki ahlâklı ve adil olalım. Doğruyu, zarureti kabul, bir çeşit ahlâklılık olduğu gibi; adilolmakta herrejimin ve sosyal varlığın temel diregidir. Memleketin ölüm dirim zamanlarında kısmen ele alınan bu konu (*) o günlerden çok uzakta ve yeni şartlar içinde daha etraflı ele alınmakta ve alınacaktır da. Biz yarının tok, bilgili ve ileri Türkiyesine çalışmalarımızı düzenlemek yoluyla ancak gidebileceğimize inanıyoruz.

(*) Havzai fahmiye kanunu

İÇ ANADOLUDA ORMAN ALT SINIRI

FERRUH SANIR

Ormanlarımızın uğradığı tahribattan ve eski günlerin ormanlarından bahsederken, durumu abartmak ve topraklarımızın bir zamanlar tamamen ormanlarla örtülmüş olduğuna inanırcasına konuşmak birçoklarıncade olmuştur. Gerçekte ormanlarımız bu günkü kadar az ve cılız değildi; fakat oldukça geniş alanlar, daha insan oğlunun ayağı basmadan dahi bozkır halinde idi; Konya, Ereğli, Karpınar ovaları ve Tuzgölü çukurunun tabanı gibi.

Doğal bozkırların bugünkü kadar geniş olmadığı muhakkaktır. Yüzlerce ve binlerce yıldanberi süregelen tahribat, bir yandan ağaç bakımından fakir olan İç-Anadolu'ya yakacak ve kereste sağlamayı, öte yandan - bilhassa kurak yıllarda - hayvanlara yiyecek bulmayı amaç edinmiş sürülerin doğrudan doğruya ormanlar içinde otlatılması, genç ağaçların yetişmesini engellemiş ve yaşlı ağaçlar ömürlerini tamamlayınca yerleri boş kalmış; bilerek veya bilmiyerek çıkarılan orman yangınları ise tek başına diğerleri kadar bu doğal servetin kökünü kurutmaya sebep olmuştur. Baltanın keskinliğini denemek, sigara ağızlığı yapmak, hatta bayramlarda dallar ve yapraklarla taklar yapmak gibi zorlayıcı bir sebebe dayanmaksızın yapılan tahribat ise bu alanda insafsızlığın ve iz'ansızlığın en yüksek haddine varmış olduğunun açık delilleridir. Bütün bunlar ve benzerleri ormanlarımızın sınırlarını çok değış-

tirmiş, bozkırları çok fazla genişletilmiştir. Bu gün doğal olarak nerelerin ormanlık idigini bulmak için çok dikkatli ve ihtiyatlı incelemeler yapmak gerekmektedir.

Bilindiği gibi, iklim şartlarına uygun olarak her yerde belirli bir yükseklikten sonra ağaçlar devamlı ve aralıksız bir topluluk, yani orman teşkil edemezler. O yüksekliklerde tek tük ağaçlar görölse de yılın uygun mevsiminde yeşeren otluklar ve daha yukarılarda çıplak, taşlık ve kayalık doruklar hakim bulunur. Ormanın artık gelişemediği bu yükseklikler "Doğal orman üst sınırı," nin üzerinde kalan alanlardır ki; buralar İç-Anadolu için önemli bir konu teşkil etmez. Çünkü bu sınırın üstüne yükselen dağlar çok azdır. Fakat ormanın doğal alt sınırı üzerinde bilhassa durmak gerektir; gerçek bozkır bu sınırın altında başlar. Ormanın doğal alt sınırı açık ve kesin olarak bilinmedikçe, yurdu ağaçlandırma davasında en önemli dayanaktan mahrum, dolayısıyla kör hareket edilmiş; emek, zaman, servet boşuna harcanılmış, yahut hiç değilse gerektiğinden çok fazla harcanılmış olur.

İç - Anadolu'da iklim ve hava durumu kısa mesafeler içinde şaşırtıcı değişiklikler gösterir. Bir misal;

28/8/1945 tarihinde Akşehir'den 4 kilometre uzakta bulunan Kozagaç köyüne daha uzaklardan gelmiştik. Sabahın ilk saatlerinde, Sultan dağlarının doruklarında belirmeğe başla-

miş olan bulutlar saatler geçtikçe sıklaşmış, he'e Akşehir gerilerinde çok alçalmış ve koyulaşmış, vadilerden aşağılara doğru sarkmıştı. Kozağaçtan Akşehir'e pek az ıslanarak geldiğimiz zaman yağış yine hafifti, bir saat bile geçmemişti ki, Akşehir deresi üzerinde bulunan yüksek kemerli köprüleri dolduran ve hatta aşan bir selin geldiği haberi şehre dağıldı. Sel bazı eşya ve hayvanları da sürüklemişti; yalnız insanca bir zarar yoktu. Ertesi gün biz Akşehir Ovasını batıdan doğuya doğru geçtik. Sultan dağı eteklerinden 8-9 kilometre doğuda yağmurun izi bile yoktu; üçüncü kilometreden ötesi ise sadece nemlenmişti. Dere yatakları dışında hiç bir yerde su fazlası görmedik. Bu, bir çok yıllarda bir defa görülen bir olay olmakla beraber, her yağmurda küçük ölçüde kendini gösterir ve onun için de Akşehir ovasının başlangıcında bulunan meteoroloji istasyonunun 4 yıllık ölçülerine göre yıllık yağış tutarı ortalaması 806 milimetre olduğu halde, 28 - 30 kilometre uzaktaki Pazarkaya çiftliğinde 300 milimetre kadardır.

Ormanın gelişmesini şartlandıran diğer iklim elemanları da yağış kadar veya ona yaklaşan bir hızla kısa mesafeler dahilinde değişir. Fakat bu değişimleri, henüz çok yeni ve çok seyrek olan meteoroloji istasyonlarımızın kayıtlarına dayanarak mütalâa etmek güç, hatta imkânsızdır. Bu durum içinde, kolaylıkla ağaçlandırılacak yerleri, tabiatın insan elinden nasılsa kurtulabilmiş son işaretlerinden faydalanmak, yani ağaç ve ormanın tahriplerden önce gelişmiş olduğu yerleri bulmak en uygun çıkar yol sayılmalıdır.

Türkiye'de plânlı bir çalışma ile ormanın doğal alt sınırını inceleyen, Ankara Dil ve Tarih - Coğrafya Fa-

kültesinin eski (1935-1942) Coğrafya Profesörü H. Loius olmuştur. H. Loius kendinden önce araştırma yapmış olanların vardıkları sonuçları da dikkatle taramış ve eserinde kaydettiği gibi çok ihtiyatlı hareket ederek bu sınırı, her yerde, olması gerektiğinden 50-100, hatta yer yer 200 metre kadar yüksekte kabul etmiştir. O, bir bakımdan da haklı idi; çünkü ormanların yokedilmesi, toprak örtüsünün de yokolmasına veya incelmesine, hemliliğin korunamamasına yol açmış ve bu yüzden orman alt sınırı hiç değilse bu günkü durum içinde doğal yerinden daha yüksekte yer almıştır. Bu suretle kabulün pratik bir faydası da en kolay ve emin bir şekilde ağaçlandırılacak yerleri göstermesindedir.

Prof. H. Louis'nin ormanın doğal alt sınırını tayinde başvurduğu yolları şöyle hulâsa etmek mümkündür:

1 — Taban sularının çevreye bakarak daha zengince oldukları vadi tabanlarını mütalâa dışı tutmak,

2 — Yükseklerde arazinin sarplığı yüzünden, yahut her hangi ruhani bir etki ile veya tarlalarda gölge sağlamak gibi bir düşünce ile el dokunulmıyarak kalmış ağaçlar veya ağaç kümelerinin bulundukları noktaları, orman ve ağacın gelişmesi için gerekli şartları haiz olmak bakımından yakınındaki çıplak yerlerle karşılaştırmak, böyle yerlerin birer imkânlar adası mı, yoksa bir takım imkânsızlıklara rağmen bazı özel âmillerle varlıklarını korumuş ağaçlar veya ağaç kümeleri mi olduklarını tesbit ve tayin etmek.

Gerçekte her hangi bir ağaç topluluğu yakın ormanların bir öncüsü olabildiği gibi, tahriplerden arta kalmış da olabilir. Birinci halde ağaçların, çevrelerindeki çıplak yerlerden daha elverişli bir yerde bulunması gerektir.

Böyle bir elverişlilik Bozkır - orman sınırında çeşitli âmillerle ortaya çıkabilir. Suyun emin bir şekilde korunmasına irca olunabilen bu âmiller:

A) Kökler tarafından yerel olarak derin, binaenaleyh hacimli bir toprak kitlesinden bol su sağlanmak,

B) Bir arızanın bol yağışlı cephesinde bulunmak,

C) Buharlaşmanın az olduğu gölgesi bir yamaçta bulunmak,

D) Bir yamacın az eğimli bir bölümünde veya bir çukurluğu içinde, yani yamaçta, sızan suların fazlaca toplanabildiği bir yerde olmak,

E) Dar vadilerin yamaçlarında, kurutucu ve ağaçların gelişmesini güçleştirici rüzgârlara karşı korunmuş olmak ve vadi tabanında devamlı olarak akan bir suyun, havanın nisbi

nemini yerel olarak yüksek bulundurduğu bir yerde olmak.

İkinci halde, yani ağaç kümesi tahripten arta kalmış ise, aşağıdaki neviden imkân ve şartlardan bir veya bir kaçını aramak gerekir.

A) Ağaç veya ağaç kümesinin bulunduğu yer, ziraî değeri az olan veya hiç olmayan bir yerdir.

B) Ziraî değeri çok olan, binaenaleyh sık bir şekilde nüfuslanmış yerlerden uzaktır.

C) Bir ziraat alanı ve bir milkin sınırları içinde sahibinin isteğiyle korunmuştur.

D) Kesilen ağaçların kesenlere hayır vermediğine inanılmıştır; yahut orada bir aziz veya veli gömülüdür.

E) Sarplık dolayısıyla erişilemeyen veya erişilmesi tehlikeli olan bir yerdedir.

Devam edecek

SİVASLI ALÂEDDİN PAŞA

(1771 — 1832)

MUZAFFER ERDOĞAN

Tanzimattan evvel Konya Valiliğinde bulunan şahıslar arasında adının unutulmaması lâzım gelen önemli simalardan birisi de hiç şüphesiz Sivaslı Alâeddin Paşadır. Abdülhamid I ile Selim III ün hususi alâka, teveccüh ve lütuflarına mazhar olan bu zat da Kadı Abdürrahman Paşa gibi bir aralık Mahmut II nin gazabından yakasını kurtaramamıştı. Biz burada mezkûr devirlere ait belli başlı Osmanlı tarihlerinde gördüğümüz kayıtlarla şimdiye kadar yayınlanmamış bazı arşiv vesikalarına dayanarak okuyucularımıza onun hayat ve faaliyetleri hakkında ufak bir fikir vermeğe ve bilhassa Konyada ki, muhtelif idari işlerdeki icraatına seri bir nazar atfetmeğe çalışacağız :

1801 (H. 1216) tarihinde Konyaya Vali olarak tayin edilen ve mezkûr vazifeyi ifadan sonra Sivas'a ve biraz sonra da Erzuruma naklonunan Alâeddin Paşa, Sivasın en eski bir ailesi olan Selman beyin ahfadındandı. Babası ise Anadolu Valisi Damat Süleyman Paşanın oğlu olan ve 1798 (H. 1213) tarihinde Erzurum Valisi iken ölen Seyid Ahmed Paşa bulunuyordu. Aynı zamanda Selim III ün kız kardeşi Hatice Sultanın kocası olan (1) bu zat, oğlu Alâeddin Paşa

(1) — Samih Fethi, Heybetullah Sultan ve zevci, İstanbul 1330, S. 9 - 10; Mahmut Kemal İnal, Son asır Türk şairleri, C. 9 S. 1677.

gibi Konyaya ondan evvel 1787 yılı Ocak ayı içinde Vali olarak tayin edilmiş ve az bir müddet sonra oradan Erzurum Valiliğine naklolunmuştu. (2) Aile arasında Küçük Seyit Ahmet Paşa namı ile anılan bu zatın beş oğlu vardı. (3) Bunlar arasında bilhassa Alâeddin Paşa ile Osman Paşayı zikretmek icabeder. (4)

1771 (H. 1185) senesinde dünyaya gelen ve Kapıcıbaşı ve Mirmiranlıktan sonra 1799 (H. 1214) yılında vezir olan (5) Alâeddin Paşa, yukarıda söylediğimiz üzere, 1801 (H. 1216) tarihinde Konyaya Vali tayin edilmiş ve Abdülhamit I in kızı Heybetullah Sultan ile tezviç olunmuştu. Onun idari ve siyasi hayatını çözümlemenden evvel hususi hayatını ilgilendiren bu evlenme meselesine işlemeği uygun görüyoruz. (6) 1788 (H. 1203) de dünyaya gelen Heybetullah Sultanın doğumu (7), o sırada onsekiz evlâdının acıklı matemini tutan ve alt-

(2) — Mehmet Süreyya, Sicilli Osmanî, C. 1, S. 275.

(3) — Rıdvan Nafiz - İsmail Hakkı, Sivas şehri 1928, S. 139 - 140.

(4) — Mehmet Süreyya, Sicilli Osmanî, C. 3 S. 438 ve C. 2 S. 302.

(5) — Samih Fethi, Heybetullah Sultan ve zevci S. 9.

(6) — Bu hususta Alâeddin Paşanın ahfadından olan Samih Fethi beyin (M. Turhan Tan) vaktile yazıp yayınladığı bir eserinden (Heybetullah Sultan ve zevci) kâfi derecede bilgi edinmek kabildir.

(7) — Keza S. 4 - 8.

mış yaşına gelen Abdülhamit I i sevinçlere gark etmişti. Ondan dolayı, dünyaya gelen kızına başlangıçta «Heybetullah Sultan» adını vermişti. Fakat doğumundan beş ay sonra Abdülhamit ölmüş, kızı ise bu suretle beşikte iken yetim kalmıştı. (8) Onun halefi olan Selim III ün, amcazadesi olan Heybetullah Sultan hakkında nasıl bir muamele gösterdiğini kesin olarak bilememekle beraber yetim kalan bu hükümdar kızının herhalde sarayda büyütölüp yetiştirildiğini muhakkak addediyoruz. Çünkü bilindiği üzere Selim III hükümdarlığa çıktıktan sonra Sultan Mustafa ile Mahmut II yi âdeta öz evlâdı gibi düşünmüş ve sevmişti. Bunların hemşiresi olan Heybetullah Sultan'ı ise muhabbet ve himayesinden mahrum bırakmasına ve bilhassa onun okuyup yazması hususunda gayret göstermemesine pekte ihtimal verilemez. İşte babasının ölümü üzerine çok küçük yaşında yetim kalan ve adı ortada hiç bir makul sebep yok iken tahrif edilen (9) Hibetullah Sultanın, evlenme çağına yaklaşır yaklaşmaz saltanat makamınca izdivacı tesri edilmeğe başlanmıştı. Rical ve ekâbir tarafından vaki olan bir çok başvurmalarla rağmen Selim III, Sivaslı Alâeddin Paşayı tercih etmiş ve uygun görmüştü. Devlet ricali arasında sadık ve fedakâr unsurlara ihtiyacı olan Selim III ün askeri islâhat ile meşgul olmağa başladığı bir sırada Alâeddin Paşayı kendisine damat edinmesi oldukça manidardır. Bu keyfivet bize Alâeddin Paşanın Selim III üzerinde bıraktığı iyi intibadan ileri geldiğini göstermektedir. 1803 (H. 1218) tarihinde

(8) — Yetimlik hayatına ait olaylar bütün bilinmemekle beraber onun bu müddet içinde adının Hibetullahtan Heybetullaha çevrildiği bellidir.

(9) — Mehmet Zeki, Hibetullah Sultan, İleri, 12 Teşrinievvel 1337 № 1928.

yapılan o evlenme töreni sırasında Heybetullah Sultan 15, Alâeddin Paşa ise 30 yaşlarında bulunuyordu. (10) Alâeddin Paşanın biraz sonra Valilikle Anadolu'ya tayin olunması üzerine mes'udane sanılan bu evlenme tabii durum ve neş'esini, ne yazık ki, yavaş yavaş kaybetmeğe başlamıştı. Filhakika Sultanın bundan sonraki hayatı evli olmasına rağmen hakkı olan hürriyetin elinden alınması yüzünden cidden çok acıklı ve hazin bir durum arz etmektedir. Selim III den sonra Osmanlı tahtına çıkan Sultan Mustafa ve bilhassa Mahmut II onun, kocası olan Alâeddin Paşa ile birleşip bir aile halinde yaşamasına razı olamamışlar ve ilk fırsatta buna engel olmaktan hiç bir zaman geri kalmamışlardır. Bu iki hükümdarın cülusları sırasında yapılan bir iki geçici buluşmaya rağmen onlar için gayet tabii olması lâzım gelen bu hak ellerinden alınmış ve Alâeddin Paşanın Mahmut II zamanında menfi olarak Anadolu'ya izamından (11) sonra bir kat daha artmıştı. Bu suretle yirmi yedi yıl kocasından ayrı olarak yaşamaya mecbur edilen Heybetullah Sultan, bu müddet zarfında Alâeddin Paşaya gönderdiği mektuplarda muhabbet ve meserret duygularını ifade etmiş olduğu gibi kardeşi Mahmut II nin ga-

(10) — Samih Fethi (Heybetullah Sultan ve zevci), 1330 S. 10.

(11) — Alâeddin Paşa'nın Anadolu'ya menfi olarak gönderilmesi, söylendiğine göre, Mahmut II nin Alemdar Paşa meselesini müteakip ileri sürdüğü, islâhat fikrine muarız görünmesinden dolayı idi. «Vak'a-i Selimî'yi ve Alemdar'ın şehadetini senet tutan Alâeddin Paşa'ya Mahmut II nin bu kızgınlığı, hakikatte cezasını ona değil, Hibetullah Sultan'a çektiirmişti. Alâeddin Paşa Sivasta menfi bulunurken menfasını başka bir yere tebdil için karısı vasıtasile Mahmut II nezdinde bazı teşebbüslerde bulunduğunu, Hibetullah Sultan yönünden yazılan bazı mektuplardan anlamak kabildir.

zabından korkarak ona bazı öğütlerde dahi bulunmuştur. Kocasından ayrı yaşamağa mahkûm bırakılan bu kadının nesil muhafazasını düşünerek onu başka birisile evlenmekte serbest bırakması ve hele Paşanın Anadolu'da evlenerek bir kaç çocuk sahibi olması üzerine özel olarak armağanlar göndermesi çok acıklı bir keyfiyettir. (12).

Alâeddin Paşanın özel hayatına ait bilgileri böylece kısalttıktan sonra, yukarıda söylediğimiz üzere, bir parça da onun idarî ve siyasî hayatına ve bilhassa bu arada Konyada Valilikle bulunduğu bir yıllık zaman içinde göstermiş olduğu icraat ve faaliyetlere bir bakış yapmak faydalı olacaktır. Yukarıda bilmünasebe bildirdiğimiz üzere o, 1801 (H. 1216) tarihinde vezirlikle Konyaya Vali tayin edilmişti, İstanbul Başbakanlık Arşivinde rastladığımız bir vesika, onun Konya Valiliğine tayin edilışinden bahsetmektedir. Kethüdası tarafından verilen bir takrirden ibaret olan bu belgede Alâeddin Paşanın Konyaya gelişine kadar eyalet işlerini görmek üzere Arapağazade Seyit Süleyman ağanın mütesellim tayin olunduğu zikredilmektedir. (Vesika 1).

Alâeddin Paşa Konyaya Vali tayin olunduğu sıralarda halk ile Çelebiler arasında bazı hâdiseler çıkmış bulunuyordu. Bunların sebebi Başba-

kanlık arşivinde rastladığımız bir belgede görüleceği üzere ondan evvel Konyada Vali bulunan Abdullah Paşa (13) zamanında çıkan bazı geçimsizliklerden ileri geliyordu. Orduyu Hümayuna mensup askerlere ait olmak üzere mübayaası emrolunan bazı eşyanın temini hususu diğer eyaletlere olduğu gibi Konyada Vali bulunan Abdullah Paşaya da bildirilmişti. Fakat o başında bulunduğu memleketin o sıradaki durum ve şartlarına bakarak mezkûr mübayaanın def'i zımında yazdığı bir tahriratı, o esnada Konyada Mevlevî Dergâhında postnişin olan zatın yazısıyla birlikte İstanbul'a göndermişti. Bunun üzerine Sadrazam, Çelebinin bu mübayaası işlerine karışmaması için tenbih ve te'kidi havi bir kıl'a ferman irsal eylemişti. Bu fermanın Konya ve çevresi halkı üzerinde uyandırdığı heyecandan faydalanmayı düşünen eski Naip Mustafa efendi Çelebinin bu çeşit işlere karışmaması için halkı galeyana getirmiş ve bu suretle küçük ve büyük Mevlevî müntesiplerini rencide etmek isteginde bulunmuştur. Bazı vesikalarda gördüğümüz kayıtlara göre onun bu gayret ve teşebbüsleri halk ile Çelebiler arasında bazı yakışık almaz olayların çıkmasını gerekli kılmıştı. Yukarıda bilmünasebe söylediğimiz gibi bütün bunları İstanbul Başbakanlık arşivinde rastladığımız Alâeddin Paşanın bir tahriratından öğrendiğimiz gibi aynı yıl içinde Konyada Mevlevî dergâhında tarikatçı olan Seyit Hasan Dedeye ait yazma bir mecmuada gördüğümüz Sadaret Kaymakamı Abdullah Paşanın İstanbul'dan Karaman Valisi ile kadiya, müftü ve diğer zevata ve ay-

(13) — Gazi Ahmet İzzet Paşanın oğlu olan Abdullah Derviş Paşa 1799 (H. 1214) da Konya Valiliğinde bulunmuştur. (Bakınız Mehmet Süreyya, Sicilli Osmanî C. 3, S. 894).

rica Çelebiye gönderdiği diğer iki vesikadan da anlıyoruz (Vesika 2 ve 3). Konya Valisi Alâeddin Paşanın İstanbul'a gönderdiği bu tahrirat, Sadaret Kaymakamı Abdullah Paşanın kendisine irsal eylediği emir ve tenbihname üzerine yazılmıştır. Konyada halk ile Mevlevîler arasında çıkan bu vakadan Abdullah Paşanın haberdar olması İstanbul'a Çelebi yönünden özel olarak gönderilen bir kaç Mevlevî dervişinin ağızdan verdikleri izahat ile başlamıştı. Sadaret Kaymakamının gönderdiği bu iki emirnamede Mevlevî müntesiplerini sevindirecek satırlar balunmakta ve ayrıca çıkan ihtilâfın bir an evvel halline dair bazı kayıtlar görülmektedir. Abdullah Paşanın Konyada Vali olarak bulunan Alâeddin Paşaya hitaben gönderdiği birinci tahriratından anlaşıldığına göre o tarihlerde Mevlevî müntesipleri başda Osmanlı Hükûmdarı olmak üzere bütün devlet rical ve erkânınca saygı ve üstün görüşlüğe değer bir durumda bulunuyorlardı. Mezkûr vesikada "Faziletü," kelimesinin sonradan hak edilmesine bakılırsa bu saygı derecesinin başlangıçta daha fazla olduğuna hükmetmek gerekir. Bilindiği üzere bir aralık Çelebilerin ünvanı "Reşadelü," iken "Faziletü," ye indirilmişti. Bu sebepten mezkûr silintide elde olmayan bir hakaret telâkkisi kokusunu da sezmek kabil olamıyor. Konya Çelebisine hitaben gönderdiği ikinci tahriratından ise, onun aynı duyguları duyurmakta olduğu sezilmektedir. Fazla olarak içerisinde Konya Valisi ile Kadı ve Müftüsünün Çelik Mehmet Paşa zade İbrahim ve memuren orada bulunmakta olan Hacıgândan Emin Beylerin ad ve ünvanlarına rastladığımız bu vesikada verilen şedit emir üzerine bu yolda alınacak müsbet veya menfi sonucun bir an evvel kendisi tarafından ce-

vaplandırması rica edilmektedir. Bu günkü araştırmalarımıza göre Konya Çelebisinin verilen emir ve direktifler üzerine durumunu bildirip bildirmediğini iyi bilmiyorsak da her halde hadisenin hüsnü suretle bertaraf edildiğine aşağı yukarı hükmedebiliriz.

İstanbul'da bulunan Sadaret Kaymakamı Abdullah Paşa tarafından Konya Valisi Alâeddin Paşaya gönderilen emirname yetkisini derhal hissettirmişti. Hatta bu maksatla Alâeddin Paşa yazdığı cevabî tahriratında olayın sebeplerini izah etmekte ve alınan tedbirleri birer birer açığa vurmaktadır. Alâeddin Paşanın İstanbul Başbakanlık arşivinde bulduğumuz 25 Sefer 1216 tarihli bu tahriratı; gerek ondokuzuncu yüzyıl başı Konyasının tarihî durumunu ilgilendirmesi ve gerekse konumuzu teşkil eden Alâeddin Paşanın Konyadaki icraat ve faaliyetlerini gösteren satırları muhtevi olması dolayısıyla hayli önemli haiz bulunmaktadır. Alâeddin Paşa bu cevabî tahriratında başlarında Ahmet ağa adlı bir adamın da bulunduğu, posta tatarları vasıtasıyla gönderilen emirnameyi aldığını, içindekilerini öğrendikten sonra derhal Konya halkı ile Çelebiler arasında geçimsizliği doğuran noktaları birer birer dinleyip yatıştırmağa çalıştığını kaydetmektedir. Onun bu tahriratında yukarıda bir parça ilştığımız üzere mezkûr olayın sebeplerine de ayrıca temas edilmektedir. Buna göre Konyada fikir ve tarikat işleriyle uğraşmaları gerekli olan tasavvufî - dînî bir zümrenin devlet işlerine karışmak isteyişi ve nüfuz sahibi şahsiyetlerle halk üzerinde bıraktığı tesirler açığa vurulmaktadır. Asırlar boyunca Konya tarihini gözden geçirirken esas ve mahiyet itibarıyla bu veya buna benzer olayların vesikalara dayanmak

suretile zikir ve tafsili ilgililer için yeni yeni ufuklar açacağında şüphe etmemek icabeder (Vesika 4).

Alâeddin Paşanın Konyada Vali bulunduğu zamana ait İstanbul Başbakanlık arşivinde rastladığımız vesikalardan birisinde orada üç yıldanberi Şehremini olarak vazife görmekte olan Hacı Halil adlı bir adamın ötebenberi müptelâsı olduğu irtikâp ve irtişa faaliyetlerine temas eden satırlar göze çarpmaktadır. Aynı bir kâğıda fasıla ile iki bölüm halinde yazılan bu vesikanın birinci kısmı Alâeddin Paşanın, ikincisi ise Konya Kadısının aynı meseleye dair gönderdikleri birer kıt'a yazılarından hülâsa haline getirilmişlerdir. Birbirile sıkıdan sıkıya ilgili olan bu kısaltmalar muhteviyatından anlaşıldığına göre o tarihlerde irtikâp ve irtişasile halk üzerinde çok fena bir tesir bırakan Belediye Reisi Hacı Halil şehir işlerini çevirirken takip ettiği keyfi bir usulle bir hayli servet toplamağa muvaffak olmuştu. Bundan fevkalâde müteessir olan uyanık bir halk kütlesi üç senede alınan şehir vergilerinden yedi defter mucibince hesabını istemişler ve bu isteklerinin zamanı adli usullerine uygun bir tarzda yapılmasını bildirmişlerdi. Halkın bu haklı arzusu karşısında daha fazla mukavemet imkânını bulamayan Hacı Halil ister istemez buna razı olmuş ve o günkü rayice göre yirmibeş bin üçyüz yirmi kuruş kadar bir meblağı geri vermek zorunda kalmıştı. Maalesef bu gün adını kesin olarak tesbit edemeyeceğimiz Konya kadısı ise cereyan eden bu hâdiseyi bir parça daha tafsil etmektedir.

Ona ait ikinci hülâsadan öğrendiğimize göre belediye işlerini çevirmekte olan Hacı Halile irtikâp faaliyetinde çağdaşı olan Konya Çele-

bisinin bir hayli yardımları dokunmuştu. Halkın haklı istediği karşısında çaresiz kalan Hacı Halil, Konyada İplikçi camiinde akdolulan şer'î mecliste suçu sabit görülerek mahkûm edilmişse de onun bundan kaçınması üzerine evi mühürlenmiş ve kendisi ise kalebent ve emval ve eşyası da ayrıca tahrir edilmişti. Bunun üzerine Hacı Halilin karısı akrabasından olan Konya çelebisinin kethüdası Eyüp Dedenin kızı ve karısı ile anlaşarak mühürlenmiş evin damını delmişler içersindeki eşyayı ve bir miktar parayı Abdürrahman adlı bir zatın evine gizli olarak kaçırmak teşebbüsünde bulunmuşlardır. Fakat en sonunda halkın istekleri yine ağır basmış ve matlup olan meblağ ile diğer emval ve eşya müsadere edilmişti. Bu vesikadan çıkan sonuca göre Alâeddin Paşanın ve Konya kadısının mes'eleyi yön-süz bir zaviyeden araştırıp onu memleketin asıl sahibi olan halkın isteğine göre halletmeğe çalıştıkları anlaşılmaktadır. (Vesika 5)

Sivaslı Alâeddin paşa Konyada Vali olarak bulunduğu zamanlarda memleketin emniyet ve asayişine ait bazı ufak defek işlerde de uğraşmaktan geri kalmamıştır. İstanbul Başbakanlık arşivinde rastladığımız diğer bir vesika bize bu hususta bir fikir verebilmektedir. Burada görülen kayıtlara göre Akşehirden İsmil ve Karpınara kadar uzanan saha üzerinde serseriyane bir hayat geçiren ve aynı zamanda oralarda bir hayli zarar ve ziyan yapmaktan geri kalmayan bir yol kesici daha doğrusu aşkıya zümresinin tedibi icabetmiş ve bu maksatla bir delilbaşı seçilerek o bölgeye gönderilmişti. Argıthanına varan bu adam, halktan eşkiyalıkla uğraşanların kimler olduğunu öğrenmek istediği zaman menfi bir cevapla karşılaşmış ve az sonra hep beraber ken-

disine karşı ayaklanılarak çarpışılmağa karar verilmişti. Bunun üzerine delilbaşı maiyetindeki adamlarıyla birlikte oradan uzaklaşmak ve soluğu Akşehirin (ایساری) köyünde almak zorunda kalmıştı. Bu esnada adamlarından arkada kalan bazılarının Argıthanı ahalisine ait sürülerden mühim bir kısmını haberi olmaksızın kaçırmaları üzerine mezkûr kasaba halkı topyekûn ayaklanarak delilbaşını ani olarak basmışlar ve onu on adet hizmetcisiyle orada öldürmüşlerdi. Ayrıca oturmakta olduğu evinin bircümle emval ve eşyasını da yağmalamaktan çekinmemişlerdi. Alâeddin paşa tarafından İstanbul'a gönderilen tahriratın zikrettiğimiz hülâsasından öğrenildiğine göre Akşehir civarında dolaşmakta olan bu eşkiya ruhlu adamların kendi hallerinde ve iç güçleriyle uğraşır bir durumda yaşamalarını temin yolunda evvelce bazı ufak tefek tedbirlere başvurulmuş olmasına rağmen onlar buna bir türlü yanaşmak istememişlerdi. Bunun üzerine Alâeddin Paşa Konya halkının bu yoldaki mahzarları ile Konya Kadısının ilâmı karşısında olayı uzun bir yazı ile İstanbul'a bildirmiş ve bu eşkiya gurubunun tedipleriyle yağmaladıkları emval ve eşyanın ve ele geçirdikleri paranın aynen tahsili için müsaade istemişti. Alâeddin paşanın Konyadan memleketin emniyet ve asayişine ait gönderdiği bu tahriratı üzerine İstanbul'da nasıl bir tesir bıraktığını ve neticenin kendisine ne şekilde bildirildiğini elimizde bu yolda bir vesika bulunmaması yüzünden bugün için iyi bilmiyoruz. (Vesika 6)

Alâeddin paşanın Konyada bulunduğu sıralarda memleketin emniyet ve asayiş işleriyle yakından duyduğu ilgiyi bize başka bir vesika dahi ayrıca gösterebilmektedir. İstanbul'da Başbakanlık arşivinde ve 21 Muharrem 1216 tarihli olan bu vesika, Alâ-

eddin paşanın Konyadan, İstanbul'a gönderdiği bir kaimenin hülâsasından ibarettir. Buna göre Orduyu humayunda yağmacılıkla tanınmış bazı kimselerin Rumeli havalisine geçemelerini temin maksadile muhtelif eyaletlerdeki Valilere yazılan emrnamelerden birisi de o tarihlerde Konyada bulunmakta olan Karaman Valisi Alâeddin paşaya gönderilmişti. Bunun üzerine olaydan haberdar olan Alâeddin Paşaca başta İçel olmak üzere eyaletin dört bir köşesine buyurultular gönderilmişti. O, bu yılda yapılan işleri günü gününe İstanbul'a bildirmiş olmasına rağmen yine kendisine aynı maksatla önemli tekitnameler gönderilerek bu mahiyette teşebbüslere girişmek isteyenlerin şiddetle tecziyesi cihetine gidilmesi emredilmiş olduğundan yine tekrar faaliyete geçmek zorunda kalmış ve işi daha ziyade hızlandırmıştı. Bu maksatla İstanbul'a yazdığı kaimesinde o ana kadar bu mahiyette bir teşebbüse girişen olmadığını, zayıf bir ihtimal dahilinde olmak üzere ileride böyle bir teşebbüse girişenler çıkacak olursa gerekli cezaları verip kesilmiş başlarını İstanbul'a ilk vasıta ile göndereceğini bildirmektedir. Gerek bu ve gerekse bundan evvelki vesikalar bize Alâeddin Paşanın vilâyet işleri arasında en başta gelmesi lâzım gelen emniyet ve asayiş hususuna verdiği önemi ve bu yolda kazandığı başarıları bir parça olsun göstermesi itibarıyla değerlidir. Bu itibarla ileride asırlar boyunca Konya tarihini yazacaklar için bu gibi vesikalar bu bakımdan oldukça faydalı olacaktır. (Vesika 7).

Yine başbakanlık arşivinde rastladığımız bir vesikadan anlaşıldığına göre Selim III devrinde İstanbul ve Anadolu Baruthanelerinde hazırlanmakta olan barut siyahının iptidai maddelerinden birisini teşkil eden

güherçileler o tarihlerde Rumeliden ve başta Ilgın olmak üzere Akşehir ve Konya bölgelerinden temin ediliyordu. Bu maksatla Osmanlı Hükûmdarı mezkûr maddeyi vakit ve zamanında ele geçirebilmek üzere baş muhasebe kanalı ile mezkûr şehir ve kasabaların Kadı, Naip, Voyvoda ve Valilerine bazı emirler göndermekten geri kalmamıştı. Umumiyetle toprakla karışık bir halde çıkarılan Ilgın güherçilelerinin saf ve temiz bir halde temin ve irsali için Selim III ce başta Konya'da Vali bulunan Alâeddin Paşanın ve diğer ilgili kimselerin azamî faaliyet göstermeleri istenmişti (Vesika 8)

Biz Selim III yönünden gönderilen bu hükmün Alâeddin Paşa'ca ne şekilde karşılandığını ve yapılması istenilen muavenetin ne yolda icra edildiğini bu gün için vesikasızlık yüzünden iyi bilmiyorsak da Ilgın naibi Mehmet Emin efendinin bu hususta büyük bir ilgi gösterip icabeden müşkülli kısa bir zamanda hallederek onun temin ve irsalinde büyük bir kolaylık gösterildiğine şahit oluyoruz. (Vesika 9)

Başbakanlık arşivinde rasladığımız mezkûr vesikanın altında görülen bir kayda göre 7520 okkalık bir miktar Güherçilenin temini daha gerekli görülmüş ve bunun için de Akşehir kazasından tedariki düşünülmüştü. Vesika 10)

Âile ve ecdadından başlayarak dogumuna evlenmesine ve nihayet Konyada aşağı yukarı bir yıl kadar süren Valiliğine temas ettiğimiz Alâeddin Paşanın 1802 yılı Eylülünde Sivas'a ve dört ay sonra ise Erzurum Valiliğine gönderildiğine şahit oluyoruz. İstanbul Başbakanlık arşivinde rastladığımız bir buyurultudanda kolaylıkla anlaşılacağı üzere kendisi Sivas eya-

letine naklolunduktan sonra Konyaya Kocaeli sancağı mutasarrıfı Osman Paşa getirilmişti. (Vesika 11)

Yukarıda bir parça temas ettiğimiz gibi kendisinden evvel Konyada Vali olarak Abdullah Derviş Paşa bulunuyordu. Sivas ve Erzurumdan sonra Kütahyaya Anadolu Valisi olarak giden Alâeddin Paşa, bir müddet orada kalmış ve ardı sıra mutasarrıflıkla Afyonkarahisar sancağına tayin olunmuştu. Nihayet buradan ikinci defa olarak Kütahyaya gönderilen mumai-leyh, mezkûr vazifesini Sofyada devlete ait bir işin halline memur edilmek suretyle geçirmiş isede bir müddet sonra Üsküdar'da ve bilâharede memleketi olan Sivasta ikamete mecbur edilmişti. Alâeddin Paşa nihayet son oturma yeri olan Sivasta 1832 (H. 1248) yılında hayata gözlerini yummuş ve evvelce orada yaptırdığı cami in haziresine gömülmüştür. Selim III ün hususi teveccüh ve alâkasına mazhar olmasına rağmen Alemdar Mustafa Paşanın fikirlerine iştirâk etmekten kaçınan ve bu maksatla Yeçeri ocağının kaldırılmasına muarız olan Alâeddin Paşanın Sivasta «Paşa camii» adıyla maruf camiinden başka birde saat kulesi yaptırdığını biliyorsakta bu güne kadar Konyada yapım ve onarım faaliyetinde bulunduğunu gösterecek bir eserine rastlamak kabîl olamamıştır.

Hususî ve idarî hayatını ve bilhassa Konyadaki bir yıllık Valiliği zamanında başından geçirdiği belli başlı hadiseleri böylece kısalttıktan sonra bunları sıraya koyarken istifade ettiğimiz arşiv vesikalarını da yazımızın bütünleyici birer unsuru olmak üzere burada ayrı ayrı kayıt ve tesbit etmeyi faydalı buluyoruz.

Devam edecek

KÖY TETKİK NOTLARI

II

IHSAN EKE

Baştarafı 86 87 inci sayıda

Cirit oyunu o zamanın hakanı önünde parlak bir surette yapılır. Muvaffak olanlara bahşişler verilir ve kaftanlar giydirilir.

Bu arada Ali bey de büyük ustalıklar gösterdiği için kendisine de bir kaftan verilir. Ali bey ufak tefek bir adam olduğu için kaftanın kolları kendisine uzun gelir. Orada bulunanlardan biri bu adamın kolu kısa kaftan dek (denk) getiremedik diye bağıır.

Büyüklerden biriside buna cevaben onunda kolu kısa olsun der bu suretle Ali beyin adı (Kolu kısa Ali bey) olarak orada şöhret buluverir. Sevimli bir adam olan Ali beyin şikâyetlerini de dinlerler. Kendisine köyüne gittiği zaman bir cami başlatmasını, o zaman kimsenin müdahale edemiyeceğini söylerler. O da yurduna döner ve bir cami başlatır. İstanbuldan dönen bu sırma kaftanlı Türk beyine Atlantılarda artık ses çıkaramazlar bu suretle köyünün temelini kuran Ali bey de İstanbulda kazandığı (Kolukısa) adını köyüne en yaraşan isim olarak seçer ve ondan sonra da Kolukısalı Ali bey olarak geniş şöhret teminine muvaffak olur. Ali bey çok çalışkan ve zeki bir adam olduğu için köyünün çabuk ilerlemesi çarelerini arar. Şimdiki Atlantı köyünün yakın kuze-

yinde bulunan ve o zaman Beratlı namile tanınmış olan bir köy halkını kendi köyüne taşınmaları için ikna eder.

Oradan gelen komşularına parasız tarla yerleri gösterir.

Köyün içinden akan çay kıyısından verilen ve çok verimli olan bu tarlalar herkese dağıtırken her tarlanın karşısına isabet eden çay hendeginin de tarla sahibi tarafından ayıklanmasını şart koşar.

Bu suretle hem köylüyü tarla sahibi yapar hem de köyü bataklıktan kurtarmış olur. Bu gün köy iki mahalledir. Birisinin adı Ali beyin ilk yurt tuttuğu ve ailesile konakladığı yer olduğu için (Çerkesli) diğerride Beratlıdan gelenlerin yerleştikleri mahalle (Beratlı) adları ile ayrılmışlardır. Bu gün tamamen Türk olan bu köy halkından gariptir bu iki mahalle arasında halâ değişik adetler göze çarpmaktadır.

Birinde Türkistanın yumuşak bakışlı, uysal ve çalışkan Türk tipini ötekinde Anadolu yaylasının keskin bakışlı, cesur, mert ve iyi yürekli Türk kahramanlığını sezmek mümkündür.

Kolukısanın bulunduğu yer ve civarı Anadolu'ya Türkler yayılma-

dan önce Bizans medeniyetine daha önceleri de Roma ve Eti medeniyetlerine sahne olmuştur. Köy kıyısında yığma bir tepe vardırıki bunun büyük bir killisenin harabesi olduğu söylenmektedir. Gerçekten bu tepe üzerindeki mermer sütunlar, köy mezarlığında ve civar harabelerde bulunan Lâtince büyük taş yazılar, toprak altından çıkarılan eski paralar, ve bazı biblolar bu havalide eski bir medeniyetin yaşamış olduğuna canlı birer şahittirler. Bir rivayete göre köyün eski adı (Gölkilise) imiş. Köyün bu-

lunduğu yer çukur olduğu için daimi bir su birikintisi ve bataklık eksik olmazmış. Yanındaki kilise harabesine affen de buraya Gölkilise derlermiş. Belki de Kolukısa ismi Gölkiliseden galat olarak yerleşip kalmıştır. Ancak, köyün kuruluşunda ve yerleşmesinde Ali beyin önemli rol oynadığı ve yukarıda bahsedilen hadiselerin cereyan ettiği bu günkü delillerden anlaşılmaktadır.

Arkası var

HAMDİ ONALTIMARTIN

ÖLÜMÜ MÜNASEBETİLE

CELÂLEDDİN ALİ İMER

Tarihimizin öz malı, adamı olan Manastırlı merhum Hamdi Onaltımart emekliye ayrılmadan bir kaç yıl önceden başlayarak Konya'mızda yaşamayı isteyen birisi idi.

Rahmetli Büyük Gazinin (Atatürk) Ulusal savaş ve kurtuluş çalışmalarını yardımcıları ile bir, bulunmaz, bilinmez varlıkla, yurt için derin bir ilgi ile çalışırken, daha evvelden başlayan Mondros mütarekesinin mahut lâstikli hükümleri gereğince itilâf devletlerinin yurdun bir çok yerlerinde askerleri görülürlerken, yer yer İstanbul'un dört yakasını bildiklerine göre ellerine geçirirlerken bunun daha şumullü olmasına çalışıyorlardı. Kendilerinin her dediği oluyordu. Ve isteklerine uygun, uysal davranan Padişah Hükûmeti yapılanlara göz yummakta devam ededursun İstanbuldaki ihtilâfçıların kuş uçurtmayacak bir durum yaratmak, Türklüğü kısıvrak bağlamak istercesine çalıştıkları görülüyordu.

Bu durum vicdanları yakan, pek feci ve korkunçtu. İşte 16/Mart/1920 tarihindeki o iğrenç ve tüyleri ürperten işgal işini başarmaya hazırlandıkları, nihayet o menhûs durumu yapmaya başladıklarını sezenler arasında, ötedenberi o her yurt severe nasip olmayan yararlıklar gösteren gayretli ve değerli Türk Telgrafçılarından Manastırlı Hamdi o günlerde

nöbetçi bulunmasından faydalanarak makinasının maniplesi elinde olarak düşmanların İstanbulumuzu işgalini Ankara'daki Büyük Atayı bularak bir düzüye haberdar etmiş ve hüdapesendane cesaretile unutulmaz yurt severlik yardımını yapmıştı.

Aşağıdaki satırlarda son günlerini Türkiyemizin tarihsel şehri Konyamızda yaşarken gözlerini bu fani dünyaya kapayan Hamdi Onaltımart'ın ölümünü bizde yayınlıyoruz.

Hamdi Onaltımart Konya'daki şimendifer garında telgrafçı olarak çalışmaya gelmesinden kısa bir zaman sonra, emekliye ayrılmasından başlayarak ölümü günlerine kadar mahviyetli bir varlıkla yaşarken kendisine ayrıca bir sevgi göstermekle kalmayarak meslek icabı başkaca bir bağlılıkla sevişmiştik. Bir vakitler İstanbul gündelik gazetelerinde, yurda haylıca unutulmaz, değeri yüce hizmetlerini yapan, bir hayli saygıları üstüne çeken «Son posta» gazetesinde yazılar yazmış olduğumuz sıralarda bu muteber gazetenin yazılarından, bu günkü genç, nüfuzu nazarlı ve kıymetli yazar Nusret Safa Coşkun'da Manastırlı Telgrafçı Hamdi Onaltımart'ın resmini yazılarının başına koyarak ona layık olduğu derecede önem vermiş, cidden bir büyüklük göstermiştir.

Geçenlerde - bundan iki ay 24 gün evvel - aşağıdaki yazıyı yazmıştık: Bundan altı yıl evvel bu yazarda tarihin malı olan o adamdan bahsederek saygılara layık «Son Posta» gündelik gazetesinde bir iki yazı yazmış, ricam üzerine Hamdi'nin resminide koydurtmuştum: Son günlerde dahi aynen şöylece yazmıştım:

Hamdi Onaltımartıda kaybettik :

Bundan bir kaç yıl önce, burada kendisi ile görüşerek, gene kendisinden isteği ile elde ettigimiz resmini yollarken geçirmekte olduğu pek mütevazı hayatını emekliye çıkarılarak aldığı emeklilik parasının pek azlığını ve eşinin kendisini bırakıp çocukları ile çekilip gittiğini yazarken Hamdi'nin himayeye muhtaç birisi olduğunu yazmıştım.

Hamdi kısa bir müddet sonra hastalanmış İstanbula giderek bu hastalığı orada, bir hastanede ilgi ile tedavi yaptırdığı sırada kıymetli yazarlarımızdan Nusret Safa Coşkun, Hamdinin yanına kadar varıp konuşup ve resminide alarak ayrıca roportajlarını günlerce son posta sütunlarında yayımladığı sırada bizde o ince duyguların ürünü olan yazıların (Biraz) faydalı bir yardım yapılabileceği ümidine kapılmıştık. Ne yazıkki o olamamıştır.

Burada dahi, son günlerde bura Belediyesince ufak yardımlar yapıldı. Ve fakat süreli olamadı, bu yoksulluktan pek çok içlenen Onaltımartı içten duyduğu sızılarile bir kat daha ezilmeğe başlamıştı. Bu çektiği (yok) luktan doğan durum onun ölümüne doğru yuvarlamaya başlamıştı.

1945 yılının aralık ayının 12 inci günü Konya Memleket Hastahanesine yatırılmış, bitkin bir duruma düşmüş 17/Aralık/1945 salı günü gözlerini bu fani dünyaya kapamıştır.

Hamdi'nin Tanrıdan başka hemen hiç kimsesi yoktu. İstanbulun tarafımızdan «Fatih» zamanında zaptedildiği yalnız o Mayıs ayının son günlerinde olduğu doğru veya dogal olarak her tarih bilence bellidir. Salı günü ölmüş bulunuyor. Tanrı onu afiv ve rahmetine mazhar kılsın diyelim.

Şimdi Hamdi Onaltımartı'nın gömüldüğü Musalla genel sinindeki sininin üstünün taşla yapılması için Halkevimizin çok sayın Başkanı Mithat Şakir Altan'a sunduğumuz bir yazı ve başvuru karşısında o içten gelen istek pek yerinde bir arzudur diye karşılanmış ve dolayısıyla gerek evimiz başkanına ve gerekse idare kurulu arkadaşlarımıza beni kendilerine sağ kaldıkça minnetlendireceklerdir. Çünkü benimsiyeceğimiz tarihsel bir olaya candan bir ilgi ve ilişik gösterilmiştir. Sözümüzü tekrarlıyoruz. Bu tarihsel adamın sini kaybolmıyacak, kendisi biz Türkler'ce artık kolay kolay unutulmayacak Konyamız ve Konyalılarımıza bir özel kutsallık olacaktır.

Şimdide Cumhuriyet tarihimizin 356, 357 ve 358 inci sayfalarındaki yazıları aşağıya «Tarih kitabında olduğu gibi.»

İstanbulun işgali günü Mustafa Kemal Paşa Hazretleriyle, Telgrafçı Manastırlı Hamdi efendi arasında geçen telgraf muhabereleleri.

Deraliye
16/361336

A N K A R A D A

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

«Bu sabah, şehzade başındaki Muzıka karakolunu, İngilizler basıp oradaki askerlerle İngilizler müsademe ederek neticede şimdi İstanbulu işgal altına alıyorlar, Berayı malûmat maruzdur.

Manastırlı Hamdi

Ben bu telgrafın altına kurşun kalemile «Serian Kolordulara; benim imzamla, «M. Kemal,» işaretini koyduktan sonra bu telgrafi verenden iza-halmaya başladım. Manastırlı Hamdi efendi mütemadiyen malûmat vermeğe devam etti. Bizim en emniyetli arkadaşımız varki yalnız o değil, herkes yani gelen söylüyor. «Şimdide Harbiyenin işgalini haber aldık. Hatta Beyoğlu telgrafhanesinin önünde İngiliz askeri olduğunu fakat telgrafhaneyi işgal edip etmiyeceği mechuldur.»

Bu esnada efendiler; Harbiye telgrafhanesinden memur Ali malûmat vermeğe başladı: «Sabah İngilizler basarak altı kişi şehit ve 15 kadarda mecruh oldu. Şimdi İngiliz askerleri dolaşiyor. Şimdi, işte İngiliz askerleri nezarete giriyorlar. Nizamiye kapısına. Telikes: İngilizler buradadır.»

Tekrar Manastırlı Hamdi efendi bizi buldu :

Paşa Hazretleri,

«Harbiye Telgrafhanesinde İngiliz Bahriye askeri işgal edip teli katettiği gibi bir taraftan tophaneyi işgal ediyorlar, Bir taraftan zırhlılardan asker ihraç olunuyor. Vaziyet vahamet kesbediyor. Efendim. Sabahki müsademede 6 şehit, 15 mecruhumuz vardır. Paşa Hazretleri, emridevletlerine muntazırım.

16/Mart/1336 (1920)

Hamdi

Hamdi efendi devam etti. «Sabahki bizim asker uykuda iken: İngiliz bahriye efradı karakola gelip işgal etmekte iken askerimiz uykudan şaşkın

kalkınca müsademeye başlanıyor. Neticede bizden 6 şehit, 15 mecruh olup bunun üzerine zaten mel'ânetlerine tasavvur etmiş ki hemen zırhlıları rıhtıma yanaştırıp Beyoğlu cihetini ve tophaneyi işgal edip bir taraftan Harbiye nezaretini işgal etmişler, hatta şimdi ne tophane nede harbiye telgrafhanesini bulmak kabil olmuyor. Şimdide haber almış olduğuma nazaran Derinceye kadar tevessül ediyormuş efendim ,»

«İşte Beyoğlu telgrafhanesinde yok Orasınida işgal ettiler galiba. Allah muhafaza buyursun burasınida işgal etmesinler. İşte Beyoğlu telgraf memurları, müdürleri geldiler. Koğmuşlar.

«Bir saate kadar burasıda işgal olunacaktır. Şimdi haber aldım efendim. Hayati Bey merhum, benim, ilk haber telgrafi üzerine yaptığım işaret veçhile verilen malûmatı hulâsa etmiş Rumeli ve Anadolu'daki bilcümle kumandanlar adresine keşide ettiriyordu. Bir an evvel İstanbul üzerinden keşide ettirilmesini söylemiştim. Hamdi efendi «Emri samileri imfaz olunuyor; Edirneye yazıyorum ve hep merkezleri hazır ettirdik.»

Hamdi efendiden :

«Meb'usan için bir haber aldınız mı? Meb'usan telgrafhanesi muhabere ediyormu? diye sordum. Hamdi efendi «Evet yapıyor. 14 cü Kolordu kumandanı hazır. Paşa istiyordu verelimmi,»

Efendiler, bundan sonra artık Hamdi efendininde sözünü işidemedik, İstanbul merkezinin de işgal edilmiş olduğuna hükmettik »

ZİAAT MAKİNELERİNİN İŞLETİLMESİ

VE AYARLANMASI (*)

SEBAHATTİN İMER

Sayın dinleyenlerim; Sözlerime başlamadan evvel hepinizi saygı ile selâmlarım. Dinlemek için yapmış olduğunuz yorgunluğunuzdan dolayı sizlere ve bu imkânı hazırladığı için de evimiz idaresine teşekkürler ederim.

Mevzuumuz Ziraat âlet ve makînelerinin işletilmesi ve ayarlanmasıdır. Bu özel mevzu üzerinde fazla teferruata geçmeden hemen hepinizin bildiği umumî hususâtı kısaca anlatmağa, daha doğrusu nüfusunun 4/5 şî hayatını toprağa bağlamış bir milletin efradı olan sizlerin bildiklerinizi bir sıraya koyarak tekrarlamaya çalışacağım.

Asıl mevzua girmeden evvel vaki olacak noksanlarım ve bilhassa kelime telaffuz ve terim hatalarından dolayı affımızı rica edeceğim.

Ne kadar doğrudur bilmem, fakat itiyat tabiatı saniyedir derler. Benim bildiğim bir şey varsa o da yeni bir şeye başlamadan yani yapmağa, söylemeğe alışmaktan eski alıştıklarımı bırakmak insana daha güç geliyor. Bunun için evvelce daima kullanıla kullanıla bazı, eğer demek caiz olursa, demode olmuş terimleri gayri ihtiyarî olarak kullanacağım. Meselâ tarım kelimesinin yerine eskisi olan Ziraat kelimesini, gerek kelimesinin

yerine de âlet kelimesi gibi terimleri kullanacağımdan dolayı mazur görülmemi istirham edeceğim.

Tamamiyle yeni terimler ile hazırlanmış bir mevzu yüzünden okumak benim için olduğumdan daha ziyade siz sayın dinleyenlerim için daha sıkıcı olacağından şöylece alış-verdiğimiz kelimeleri kullanmağa daha uygun gördüm. Mevzuumuz çok geniştir. Fakat ben öyle zannediyorum ki Ziraat âlet ve makinalarının işletilmesi ve ayarlanması mevzuu iki bakımdan tetkik ve mütalâa olunabilir.

I — Tamamiyle meslek tekniği bakımından, sırasıyla herhangi bir Ziraat âlet ve makinesinin tam randumanla işlemlerini temin etmek için onun maksada uygun bir şekilde ayarlanması, bakımından meselâ: bir pulluğun kaç santim derinlik isteniyorsa o kadar santim toprağa batacak şekilde ayarlanması, dane kıran bir harman makinasında, yani kendisinden normal olarak tolerans dahilinde % şu kadar kırık tane çıkartmasını teklileyebileceğimiz bir harman makinasında bu kırığı azaltmak için devir tertibatında, taşıyıcılarda yani elevatör ve oyrekalarda, batör ve onun mukabili olan kontrbatörde karşılıklı olarak yapılacak ayarlama; yine bir misal vermekliğime müsaade ederseniz bir mibzerde yani ekim makinesinde (frenkler buna Drillmaschine) derler, Dekara isabet

edecek Kg. olarak tohum bakımından sandıkdaki müvezzi ve teleskoplarda ve sandık kapaklarında yapılacak ayarlama gibi bu bahis daha ziyade kendisini bu mevzua vermiş ve bu işi kendisine meslek edinmiş olanları alâkadar eder. Şimdiden bu kadar fazla teferruata geçerek sabırlarınızı suiistimal edecek değilim. Maamafih arzu buyuranlara sordukları hususlarda kendilerini tenvir etmek için aklımın, gücümün yettiği ve dilimin döndüğü kadar çalışacağımı vadederim. Zaten konferans mevzuumuz ilk devrede bir şey öğretmekten daha ziyade umumî arzuyu öğrenmek ve ona göre Halkevimiz yönünden faydalı olmağa çalışmaktır. Bu gibi mevzular Halkevleri çerçevesi dahilinde ancak köylerde, ameli olarak bizzat âlet ve makineyi kullanacak müstahsili veya bu işleri öğretmek için açılacak hususi kurs müdavimlerini alâkadar eder.

II — Mevzuumuzun ikinci bakımından mütalâası da Ziraat âlet ve makînelerinin bir ziraat işletmesinde, daha geniş manâda bir bölgede hangileri yani hangi tip ve nevi âlet ve makineler, nasıl ve birbirlerine nazaran ne nisbetlerde kullanılmasının lâzım olduğudur; veya ziraat âlet ve makinelerini eğer lüzum varsa tam verimle çalışmayı temin için işlerin olduğu kadar âlet ve makinaların da bir iş ve sıra düzenine konması mevzuudur. Sözlerimi daha açıklayacak olursam ziraat yapılacak bölgede toprak, nev'i, tabii arızaları meyli, derinliği, evvelce işlenip işlenmemiş olması, su ve sulama şartları nihayet veraset ve miras işleriyle çok alâkalı olan arazi bütünlüğü ve büyüklüğü meselesi, iklim şartları, ekilen ve ekilebilecek nebat cinsleri, iş kuvvetleri nev'i ve nihayet yol, pazar ve piyasa vaziyetlerine göre ziraat âlet ve ma-

kinalarını öyle işletmeli ve öyle ayarlamalıdır ki bir kelime ile öyle bir düzen kurulmalıdır ki sonunda alın teri döken zarar etmesin ve kendi hesabına kârlı başkaları hesabına faydalı olsun. Faydalı, zararlı veya kârlı olmak sadece mevzuumuzu ilgilendiren mefhumlar olmadığından hatırlarınıza ümit ederim ki iktisat, ticaret, ahlâk ve hattâ biraz da politika meseleleri gelmiştir. O halde kısaca ziraatın mahiyetini gayesini tebarüz ettirerek alın teri dökenin kârlı olması mes'elesini ziraat âlet ve makinalarının işletilmesi ve ayarlanması bakımından tetkik ve mütalâa edelim.

Tarım teriminin aslının türkce olduğunu öğrenmekle beraber hangi gökten geldiğini bilemiyorum ama ziraat kelimesinin zer etmek yani ekmek fiili ile ilgili olduğu aşîkârdır. Buna göre ziraat ekerek yetiştirmek ve müstahsil olmak meselâ tabiatta mevcut olanı, dağda yetişen tabii ürünlerin toplamağa ziraat diyemeyoruz. Ziraat için mutlaka evvelden toprağını hazırlamak tohumunu ekmek yani bir emek sarf etmek lâzımdır. Burada Türk ve ecnebi hiçbir bilginin tam manasile yapamadığı ziraat tarifi yapmağa savaşacak değilim. Zaten öyledir. Bizler tatbik etmekte olduğumuz bir çok şeylerin hakiki mahiyetlerini tam manasile bilmiyor ve tarifini yapamıyoruz. Meselâ elektriğin mahiyeti meçhul ve fakat tatbikatı aklın güç alacağı kadar mebzuldur. Ziraat kelimesinden zürra, eken ve nihayet tahsil ederek bu san'atı öğrenenler için kullanılan ziraatçı tabirleri de gelir. Sırası gelmişken şunuda ilâve edeyim. Mademki mevzuumuzun başı ziraat kelimesi ile başlıyor o halde türkçelerinin yanında modern alemin kullandığı terimleri de zikretmek faydalı olur zannediyorum. Lâ-

(*) 2/7/1945 Pazartesi günü Sabahattin İmer tarafından verilen konferans.

tinçe kültür, Fransız telâffuzuna göre Kültür yetiştirmek, agre kelimesi de tarla manasına gelir. Bunların konbine edilmesinden ağıri kültür kelimesi ziraat manâsına ve agre nom kelimesi de mektep görmüş ziraatla uğraşan manâlarına gelirler. Birde ayrıca mühendis manâsına tercüme edilen Ingenieur kelimesiyle birleştirilerek Ingenieur ağıri kol veya agronom ünvanları vardır ki bunların başına bazen yüksek manâsıyla tercüme edilen diplom kelimesi getirilerek dipl. Inge. Agrin tam mukabili yüksek Ziraat mühendisi ünvanı olur.

Şimdi asıl mevzua dönelim. Mademki ağıri kültür toprakta ekerek yetiştirmek demektir o halde çok yetiştirmek ziraatin gayesi olmalıdır. Netekim de bu böyledir. Fakat çok yetiştirirken çok masraf elmemek te esas olmalıdır ki istihsal masrafa boğulmuş olmasın. Onun için istihsal manâsına gelen produktion kelimesinden müştak olarak produktif yani verimli olmak mefhumu kendiliğinden ortaya çıkar ki bu kâfi değildir. Verimli olan bir çok şeyler çok defa faydalı ve bilhassa müstahsil için kârlı olmaya biliyor. Yani çalışanı memnun etmiyor. O zaman ortaya ucuza maletmek ve kârlı olmak mefhumları çıkıyor ki buna gelir ve kâr manâsına gelen rent kelimesinden müştak olarak rentable yani kârlı olmak mes'elesi kendisini ortaya atıyor. Meselâ deniz suyundan altın elde etmek çok altın elde etmek kabildir. Fakat bir gram altın elde etmek için bir gram altının bir kaç mislini sarf etmek mecburiyetinde kalıyoruz. Şurası hepinizin bildiği aşîkâr bir hakikattir ki protikdif olmak daima rentabl olmağı icabettirmiyor. Bunu ziraat makinalarına tatbik edersek belki bazı ahvalde makina ile ve âletle çok mahsul elde edebilir. Fa-

kat bu çok mahsulün bir kilosu daha pahalıya yani basit şekilde elde edilen mahsulden, mahsulün kilosundan daha pahalıya mal olacak olursa bunu müstahsile kabul ettiremez ve yaptırtamayız.

Toprakta yetiştirmekte insan ve hayvan kuvvetleri yetişmediği zaman daha kısa zamanda iş yapmak ve daha az masraf etmek için beşer asırlardanberi kafasını yormuş ve toprakta yetiştirmeğe ziraata, ağıri kültür'a elverişli âlet ve mâkineler icad etmiştir. Meselâ ilk defa bir ağaç parçasıyla kazdığı toprağı ağacın ucuna taş ve demir takarak daha kolaylıkla kazmış bunu da kâfi görmiyerek ucuna uç demiri dediğimiz parçayı ilâve ederek ilk iptidai karasabanı bulmuş, bunu da kâfi görmiyerek tiraktör, sabit veya seyyar lokomobillerle cer edilen müteaddit kulak ve diskli pulluklara kadar tekâmül tarihi boyunca inkişaf etmiştir.

Burada âlet neye derler? Makine niye derler? Ve motor nedir? gibi klâsik tariflere girişecek değilim. Fakat her yerde leh ve aleyhinde hepimizin bir çok şeyler işittiği bir meseleye temas edeceğim.

Acaba ziraatta yani Türk ziraatında âlet ve makinaya lüzum var mıdır. Daha açık bir ifade ile bu günkü şartlara göre veya normal inkişaf kabul edildiğine göre yarınki şartlara göre Türk ziraatı için makinalı ziraat faydalı mı olur yoksa zararlı mı?

Mademki mevzuumuzun ikinci bakımından tetkikinde ziraat âlet ve makinalarının bir zirai işletmede nev'i cins, miktar ve nisbet bakımından da işletilmesi ve ayarlanması bizleri alâkadar ediyor, o halde kısaca bundan da bahsetmek faydalı olur zannındayım.

Her zaman duyduğumuz ve mahiyetini umumiyetle vazihan malûm olmadıgından, paralanmış bir Frenkçe lûgat olarak telâkki ederek çok defa düşünmeden evet veya hayır ile tasdik ve neh ettiğimiz extenzif ziraat, intenzif ziraat mefhumlarına göre bazıları şu fikirleri ileri sürerler. (Extenzif ziraat geniş ziraat fazla masraf etmeden ve vasita kullanmadan geniş arazide basitce yapılan zirattır. Entenzif ziraatı da dar arazide bütün teknik kaidelere ve vasıtalarla müracaat ederek yapılan kesif ziraat diye tercüme etmek kabildir. Fakat bunları birkaç nebata inhisar eden mono, kültür ve birçok cins nebata delâlet eden polikültür mefhumlarıyla ayırtutmak ve bilhassa ikincisini kültür forse yani cebri ziraatla meselâ Konyada sera dahilinde limon yetiştirmekle karıştırmamak lâzımdır.) Türkiye henüz ihtiyacı kadar sanayileşmemiştir. Yol vaziyeti çok geridir. Halk ve bilhassa ziraatla uğraşan tabakada seviye çok geridir. Milyonlar sarfıyla getirtilen ziraat âlet ve makinalarını vukuflla kullanacak kâfi eleman yoktur. Henüz makine kültürü Türkiyeye girmemiştir. Bilhassa mevaddımuharrike olarak kullanılan benzin, petrol ve mazot gibi akaryakıtlarda hariçten geliyor. O halde bir yenilik yapmış olmak için makinalı modern Ziraat Türkiyeye girmiştir, dedirtmek için makinalı ziraate sapmak bir fantezidir. Ve milli iktisat bakımından zararlıdır ve hattâ bunlar daha ileri giderek makinaların daha kısa zamanda çok amelenin göreceği işi yapmasını ileri sürerek seyyar amele hareketlerine manî olduğundan bahisle işsizliğe bile sebebiyet vermesi bakımından tehlikelidir; bile demektedirler. Bunlar kendi noktai nazarlarından haklıdırlar. Fakat!..

Biz işte bu fakatın cevabını en sonra vereceğiz.

Diğer bir grup ise, madem ki Türkiyenin nüfusu şu kadar ve arazisi bu kadar ve bunun da % de filân nisbeti kabili ziraattır. O halde Türk ziraatında Türk inkişabının her cephesinde olduğu gibi hamle yapmanın sırası gelmiştir. Modern dünyanın yaptıklarını biz de tatbik etmeliyiz. Yürüyüşündeki ağırlık dinamik bir insanın ruhuna atalet yerine isyan veren öküzün arkasında elinde öğendireği (Hayvan sürmek için kullanılan ucuna çok defa ters uçlu çivi çakılmış olan bir sırık) hayvan sürmekten vaz geçmeliyiz. Karasapan milli inkişap müzesinde mazideki halimizi gösteren bir numunelik olarak teşhir edilmelidir. Makina ve sür'at asrındayız. O halde asırlardanberi boş kalan milyonlarca dekar ziraate müsait arazimizi ekmek ve istihsalimizi % 1000 artırmak için makinalı ziraata geçmemiz lâzımdır. Bizdeki miras sistemi ve arazi taksimatı fena olabilir. Küçük tarla parçaları makinalı ziraate elverişli değilse, bir köylünün üçyüz dönümlük arazisi 30 parça yerde ise bunun düzeltilmesi güç görülürse de gayri mümkün demek değildir. Ufak defek noksanların ehemmiyeti yoktur, diyorlar.

Sayın dinliyenlerim; bunlarda diğer grup gibi kendi bakımlarından haklıdırlar. Fakat, işte bu son fakat'ın cevabını da sonraya bırakıyorum.

Burada hatırıma bir şey geldi. Mademki her iki zıt fikir müdafilerine ayrı ayrı kendi bakımlarından hak verdik. Öyle ise asıl kim haklıdır? Nasrettin hocanın kocasından şikâyetçi kadına - sen haklısın kızım! - aynı kadının kocasının karısından olan

şikâyetine de (- Sen haklısın oğlum.) dediğini duyan kendi karısı : (- A Hoca efendi; karı ve kocanın her ikisine de haklısın dedin; asıl haklı kimdir? bu nasıl kadılıktır?), diye sorduğu zaman hocanın kısaca (- Karıcığım; sen de haklısın) dediği gibi biz de burada meseleyi kelime ve zekâ oyunları ile demagoji yaparak kapatacak değiliz.

Yalnız şurası muhakkaktır ki biz Türkler, belki ırk ve iklim faktörleri tesiri altında olsa gerek, ifratçı ve

tefrikci bir milletiz, sevdiklerimize kurban, sevmediklerimize de hasmı can oluruz. Bu yukarda zıt fikirlerini kısaca hülâsa ettiklerimizin haklı oldukları tarafları alarak, fikirlerini ve telâkkilerini bize uygun bir şekilde telif etmek güç bir ziraat politikası işidir. Ve dürbün görüşlü devlet adamlarının yapacağı bir iştir. Nitekim bir devlet adamı olduğu kadar ilim adamı olan yeni Tarım Bakanımız bu işi yürütmeye çalışmaktadır.

Devam edecek

YAZMA TARİHİ ESERLER SERİSİNDEN No: 4

Mısır Valisi Vezir Abdurrahman Paşa Namına Yazılmış Bir Şatranç Kitabı

M. MES'UD KOMAN
Konya Milli Kitaplık Müdürü

Yeni neslin şatranca kıymet verdiğini, halkevlerimizin bu fikri sporu desteklediklerini, İstanbulda eski Millet Vekil ve Şehir Eminlerimizden (Osmanlılar idaresinde Konyada ilk Türk hekimliğini kuran) çok sayın Dr. Op. Emin Erkul üstadımızın başkanlıklarında bir şatranç kütübünün kurulduğunu ve iki yıldır bir de mecmuanın çıkarıldığını memnulukla görmekteyiz.

Dedelerimiz, fikri eğlencelerinin başında gelen şatrancın faydelerini belirtmek için güzel kitaplarda yazmışlar ve yazdırmışlar. Bunlardan birini (Karahisar Mirlivasi Nokta Bey Namına Tercüme Edilen Bir Şatranç Kitabı) başlığı altında bundan evvelki yazımızda gördük.

Konya mecmuasının 86—87 sayılı nushasında çıkan yazımızın ilgi uyandırdığını görerek bu konu üzerine bir yazı daha vermeyi uygun bulduk. [1]

Bu yazımızda da Mevlâna Dergâhı Postnişinlerinden Muhammed Said Hemdem Çelebi merhumun Konyada Huzuru Mevlâna Kütüphanesine vakfettikleri kitaplar arasında gördüğümüz Şatranca dair yazılmış değerli bir yazmadan bahsedeceğiz.

Kitap Muhammed Sadrüddin Çelebi ile Nakib Zade Seyid Mahmud Mes'ud merhumlarında eline geçmiş. Bunlara dair kitabın ilk sahifelerinde kayıtlar ve mühürler var.

* *

Kitabın adı : كتاب تحفة الاحباب في حكم السطرنج دقائق نصاب = Kitabı Tuhfetül Ahbab fi Hükmü Satranç Dekayik Nisab) dır. Bu ismi (Satrancın incelikleri hakkında dostlara yadigar) diye türkçeleştirebiliriz.

Yazarı, Mısır—Kahire Mevlevîhanesi Şeyhi Vanlı Muhammed Dede merhumdur.

(1) — Türkiye Şatranç Mecmuası. Sayı 20 de de aynı yazımız "Bizde Şatrancın Eskiliği - Dörtüüz Yıllık Bir Şatranç Kitabı, başlığı altında yayınlanmıştır.

Aşağıya aynen nakledeceğimiz başlangıcı ile birinci babının birinci faslının baş tarafındanda anlaşılacağı üzere kitap, dil itibariyle ağıdalı. Bunda eserin Kahirede yazılışının tesiri vardır denilemez. Zira o zamanların usulü üzere az çok medrese tahsili görmüş, arap ve acem dillerine yakınlığı bulunmuş kişilerin ifadeleri böyledir.

Kitap 188 sahife. İçinde bazı imlâ hataları da göze çarpmakta. Nihayetindeki kayıttan eseri orijinalinden istinsah ettiğini sandığımız Derviş Mustafa tarafından bu yanlışların yapıldığına hükmedilebilir.

* *

Kitabın başlangıcından anlaşıldığına göre 1087 H. yılında, bilgisi ile işleyen, olgun, düşünceli, içi dışı bir Vezir Abdurrahman Paşa Mısır Vali olmuş. Zamanında Mısırın işleri adâletinden düzeninde gitmiş. Herkes güvenlik içinde yaşamış. Paşa hükümet işlerinden ve memleket için alınması gereken tedbirlerden el çekince, dinlenme zamanlarında geçmişin rivayetlerini, büyüklerin hallerini, hikâyelerini okur ve şatranca dahi meyledermiş. Bunu çok güzel oynar ve seyredenleri hayrete düşürürmüş. Konuşma kaidelerine çok dikkat eder ve münasebetsiz sözlere izin vermezmiş. Namaz vakitlerine riayeti olmakla beraber vakar ve temkin ile işrette edermiş. Bir toplantıda tesadüfen söz arasında Şatrancın günah olup olmadığından söz açılmış. Paşa, Şeyh Efendiye iltifat etmiş. Anlaşılan Şatrancın dinen müdafasını arzulamış. O da, Paşanın bir çok zamanlar meclisine girmiş bulunduğundan kendisini memnun etmek için bir eser yazmak istemiş. (شيخ المحدثين شمس الدين السخاوى) Mahaddislerin Şeyhi Sehhavî Şemsüddin'in (كتاب عمدة المحتجده = Kitabı ümdetül Muhtecide) siyle sair kitap ve risalelerde şatranç hakkında gördüğü meseleleri, söylenen sözleri bir araya topluyarak bu eseri ortaya koymuş. Şatranç sözünün hangi dilden olduğu, icadının sebebi ile icad edeni, bunun vakit Padişahından dileği ve isteği, şatrancın Hindden Acem diyarına geldiği, şatranç hakkında Peygamberimizle Sahabelerinin ve namdar Fakihlerin sözleri şatrancın çok oynanmasından hasil olan kötü haller için hakim ve hekimlerin sözleri, şatrancın oynanmasına muvafık arkadaş lazım geldiği... vs. bu kitabın konuları arasındadır. Esere Şatranca dair hikâyeler, Arapça, Farsça, Türkçe şiirlerde katılmış. Bunların arasında Toslu Firdevsinin Şeyhaamesinden alınmış bazı parçalarda var.

* *

Zamanının Şatranç şampiyonlarının başında geldiğine şüphemiz olmayan Abdurrahman Paşa Yeniçerilikten yetişmiş, Kolkethüdası, 1079 H. de Yeniçeri Ağası (Devletin Piyade kuvvetleri komutanı) olmuş. 1085 H. de Vezir rütbesiyle İraka Vali gitmiş. Bağdadda tasavvuf erbabının ulularından Şeyh Marufu Kerhinin Türbesini onarmış. 1087 H. de Mısır Vali olmuş. Orada 4 yıl kalmış, yazımıza konu teşkil eden Şatranç kitabının yazdığına göre Mısır'ı iyi idare etmiş. Sonra Bosna - Hersek Valisi olmuş. 1093 H. de Komanîçe muhafızı, 1095 H. de Budin Valisi, bir yıl geçince Engürüs Serdarlığı şartıyla Halep ve 1097 H. de tekrar Budin Valisi olmuş. Bir yıl sonra da kendinden önce çoluk çocuğu ile

beraber vatan ve milleti uğrunda çarpışarak şehit olan akrabasından Hoca zade Vezir Hasan Paşa gibi şehid olmuş. Şahadetinde 80 yaşında bir kahramanmış. Eli açık, gönlü alçak, gözünü daldan budaktan sakınmaz. Ehlullahı inanır bir zatmış.

* *

Eser dua ve senadan sonra şöyle başlıyor :

"..... amma baad çün sene seb'a ve semanin ve elfde ol veziri ruşen zamir müşterii tedbiri âkilü kâmilü âlimü âmil Abdurrahman Paşa yes-serallahü mayeşa hazretleri iklimi Mısır nadirülasırda Vali oldukda bisatı adlini meydanı adaletle bast edüb rütbei ercümend ile sahibi vakar ve himmeti bülend ile saadet atına suvar olub ferzin gibi arsayı istikamete gecrevlik edenlere filbend pürgezend ve seddi sedidi ahen bend olmağıla iklimi Mısır emnü aman ve abı Nil lutfu ile manendi gülşeni cennan olmuştur.

Sebebi telifi kitab ve mucibi tasdiri hitab oldur ki çün ol zatı şerif ve unsuru latif hergâh ki tanzimi umuru hükümet ve tedbiri hususu memlekettten fariğ olsa tab'ı nakkadları kütübü tevarihten ve hikâyatı süneni seniyei selef ve rivayatu siyeri ekâbiri halef ve âmalî sûtudei mütekaddimin ve şiyemi radiyyei müteahharin tettebbu ettikte sonra zarimi hakayık bezirleri basiti bezme neşat ve ukulu fuhule sebebi inbisat olmasile hikmeti Hindiyeye olan satranç dekaiki sence meylederdi. Nitekim İbni Hayyam demiştir; nazmı zamanı bahsü ilmü külükali, ki insanra büved kesbi kemali. Zamanı şiri satranç ve hikâyat ki hatırıra şevved def'i celâli.

Elhak bu lubu muhtelifül'ihracın senayii mansubesin bir veçhile istihraç ederler idi ki dekayık şinasanı ruzigâr hezar bar şumar etseler bir şubesinden haberdar olmazlar idi ve hisni hasinî lubu reyî metin ve fikri dürbin ile oniki onüç oyundan sonra bir lub ile tarûmar ederler idi ve her mansubeleri luubet bazhaneî eflâki matu fikreti perdaz arsayı haki hayreti ve endişten iki kat ederdi.

Maahaza hıfzı adabı sohbet ve evkatı salata riayet kemayenbağı icra olunub bir halde malayaniye ruhsat ve kesreti kelama bila münasebet fırsat verilmeyüb temkin ve vakar ve hüsnü güftar ile müeddeb müretteb işret iderler idi. İttifakan esnayı sohbette sevki kelâm lubu satrancın hilli hurmet ve ibahat ve kerahatinde encam bulub ol zatı sûtude sıfat bu zerrei naciz canibine iltifat buyurdular. Bes bu fakiri hakir Eşşeyh Muhammedülmevlevî sebbetallahü ikdamehu ala feraikülmevlevî nice eyyam dahilî bezmi behiş ayin ve vasılı meclisi cennet tezyinleri olub bestei ehramı harim barigahı sidre penah olmağıla dile-dim ki fennî satranç hakkında varid olan kelamı hakayık senci ki (شيخ المحدثين شمس الدين السخاوى = Şeyhülmuhtaddisin Şemsüddin al'sehavî) (كتاب عمدة المحتجده = Kitabü ümdetül'muhtecide) ye ravi olmuştur, tettebbü edüb ve sair kütüb ve risailde mücerred lubu satranç hakkında varid olan mesaili kalükilî bir araya cem ve tertib eyleyem ki iptida bu fennî

garib ve sanatı acib ne iklimde zuhur ve ne padişah asrında meşhur olmuştur ve ismi sahibi sanat ve sebebi tasnife hikmet ve tasnifihane ile adadında olan kesret ve lafzı satranç arabi lisan ile mi icra veya acemi zeban üzere mi bina olunmuştur ve tayini lisan beyan olunduğu halde ne lafz ile yad ve ne mana murad olunur ve hilli hurmet ve ibahatve kerahatinde sadır olan ahbar ki sahabeı kibar ve fukahai zevil iktidardan varid olmuştur. Meçhul ve garibin ve zaif ve sayihin ve fukahai tabiin ve ülemai ifadat ayin ettikleri kılûkal ve mezahibi erbaada olan cevap ve sual ve kelâmı edibbal ve kavli hükema ve lisani ürefadan varid olan veçhi makûl ve tarzı makbul üzere ne vakitte icra ve ne mahalde eda olunmuş ve nef'üzarar ve hayrû şerrin ala tarikil'icmal tertib idib bir risalei muhtasar eyleyim ki ta yararı belâgat intisab ve ihvanı maarif iktisaba tuhfetül'ahbab olub yadigâr kala. Şayyed bir duai hayr ile yad ve ruhu hazinim şad olunmağa bais ola ve hüvelmaksud velmurad bu risalenin ismi Tuhfetül'ahbab olub bir mukaddime ve dört bab ve her babda nice faslu hitab olunub ve bir hatime ile kat'ı cevap olunmuştur. والله اعلم بالصواب Vallahüaleml bissewab

*
* *

Kitabın ayrılmış olduğu konular aşağıdaki şekilde sıralanmıştır :

Lafzı satranç hangi lisan üzere mebni olduğun beyan eder.

Elbadül'evvel fennî satrancın müellifi ve sebebi tasnifi beyanındadır. Bu dahi dört fasıl üzeredir.

1. Fasil — Fennî satranç hikmet âmiz hükemayı Hinde mahsus olup diyarı Aceme şekli dest avizde geldiğün beyan eder.

2. Fasil — Satrancı icad eden üstadın padişahı vakitten taleb ittigü muradın beyan eder.

3 Fasil — Satrancı dekaik şî'arın tasnif ile zuhura gelen adat ve şumarın beyan eder.

4 Fasil — Tasannif ile evlâdı beni adem alim olduğun ilam eder. Elbabussani. Lubu satrancın hurmet ve kerahatinde ahadisi şerifeden mada ahbarı sahabeı kibar ve fukahai namdarların kelâmı dürerbarların beyan eder. Bu dahi dört fasıldır.

1. Fasil — Lubu satrancın kesreti iştigal ile hasıl olan sui halin beyan eder.

2. Fasil — Lubu satranç hakkında Kelâmı dürerbarları sadır olan sahabeı kiramı beyan eder.

3. Fasil — Satranç dekaik sencin lubuna dahl etmeyen Sahabeı kiramı beyan eder.

4. Fasil — Kısmı sani, fukahai tabiin lubu satrancı nehyetmesine talip olmayub belki talim ve lubuna rağub olan kimesnelerin kelâmı dürerbarların beyan eder.

Elbabus salis. Satrancı dekaik sencin hil ve hurmet ve kerahat ve ibahati hakkında olan ihtilâfı beyan eder. Bu dahi dört fasıldır.

1. Fasil — Lubu satrancın hürmetine delil götüren fukahanın kalûkilin beyan eder.

2. Fasil — Lubu satrancı kerahati hafifedir deyen fukayı zarifin kelâmı letaif rediflerin beyan eder.

3. Fasil — Lubu satrancı mubahtır deyen fukahanın misbahı sabah olan kelâmı belâgat izahların beyan eder.

4. Fasil — Bir sureti ahar ve berveçhi muteber ile lubu satrancın ibahat ve kerahatinde olan kılûkali beyan eder.

Elbabürrabi. Satranç hikmet aşınanın hakkında lisani etibba ve hükemadan sadır olan kelâmı hikmet encamların beyan eder.

Faslı evvel — Satranç pür dekaikin lubuna mutabık ahbabı mufavik lâzım olduğun beyan eder.

Faslı sani — Satrancın nefsi lubunda olan halet ki mahalli sohbette icra olunur anı beyan eder.

Hatimeı kitap suhan ehli tahkiki hakikat muabı beyan eder.

*
* *

Kitabın birinci babının birinci faslı başka bir bakımdan da mühim. Burada Şatrancın icadından bahsedilirken bilmünasebe Kelile ve Dimne'nin yazılması sebebine de işaret edilmiş. Lafonten'e kaynaklık eden bu eserin, Hint klâsiklerinin birinci sayısını teşkil etmek üzere Millî Eğitim Bakanlığınca yayınlanan baskısının başında, Kelile ve Dimne'nin müellifinden bahsederken adımı kaydetmek nezaketini gösteren mütercimi sayın Ömer Rıza Doğrul'a bu faslı ithaf ederek, eserin diğer basımında gözönüne alınması için aşağıya aynen koyuyorum (2).

Faslı fenni satranç hikmet âmiz hükemayı Hinde mahsus olup diyarı Aceme şekli dest âvizde geldiğün beyan eder.

Bir rivayet ve bir kavli muteber ki روضة الصفا = Ravzatüssafa ve sair kütübü ehli vefada revayı ahbarı kümeıti saba reftarı naal baz güne beyan ile semti ahare atfı inan edüb bu vechile ayan atmışler ki vaktaki iklimi Farsı maarif libasta vasıtai devlet Erdeşir ile Kitabı Kârname (3) mişkin hitame ve fenni nerdi hikmet redif ki telif ve tasnif olundu. Hükemayı Acem ve ürefayı maarif şiyem ehli ilm üzerine mezidi fazilet ve rütbei fevkiyet addedüb iftiharı tam ve itibarı tamam göslerdikleri malûm hasu âm oldukda ittifak iklimü Hindüstanın Şahı Cihanbanı olan rayı Hindin bezmi behişt âyinlerinde zümrei ahbabı maarif iktisab Kitabı Kâr-

(2) — Dünya Edebiyatından tercümeler. Hinb Klâsikleri serisi: 1
Kelile ve Dimne — Behdeba. İstanbul Maarif matbaası 1945
Mukkaddime S. II ve. III.

namelerile (4) sanatı nerdi inkılâb encamı hadden birun vasfı tarif edüb müellif ve musannifi hakkında tahsini aferini evci feleke karin ettiler ve ıftiharı mülukü Acem olub mezidi fazilet ve rütbei fevkiyet addettik-
lerinden ol kadar dem urdular ki semendi tab'ı şehriyari gayreti reşk-
ten girenbad olub sademei sitem tünde hizi melaletten zuhur eden gu-
barı hatırı ahababı mükedder ve pür ekdar eyledi.

Bilâhire hükemayı Hindüstan ittifak idüb deri devlet maabı Hakana arzettiller ki eğer padişahı cihanın fermanı vacibül'izanı sadır olursa biz dahi bir kitabı ibret âımız ve bir sıfatı belâgat diğer telif ve tasnif edelimki anların Kârnemensin kârdan düşüre ve nerd dedikleri baisi renc vederd olub âkillerin şaşura. Pes işareti Hakan ile ol ucubei zaman olan Kelile ve Dimne nam kitabı mişkin hitamı telif edüp zuhura ge-
türdiler ki hala diyarı Rum'da lisanı Türkiye tercüme olunub Huma-
yunname ismile tesmiye olunmuştur. Ve bir veçhile iştiharı tam ve iti-
barı tamam bulmuştur. ki tarife hacet kalmamıştır.

Ve bir dahi fenni satranç hakayıkı senci tasnif idüb vücuda getür-
dilerki üstadanı cihan lubunda hayran ve ukalayı kârdan mansubesinde sergerdan olurlar ve Kalile ve Dimne, Kârnameye [5] muadil ve satrancı nerde mukabil idüb ve ala tarikil izdiyad Erkamı Hindi dedikleri rak-
kamı hakayık erkamı dokuz harf üzere icad ettiler ki muhasibanı alem ve mükâtibani fesahati dem vasitai hurufu rakam ve rabitai kâğıt ve kalem bezle sevadı hayalden dur ve hayali kılûkalde mazur olan ada-
dı bişumari lahzai vahidede bila noksan vela ziyade sahifei sıhhate sebt iderler

*
* *

Kitabın sonunda yazılı sözleri de aşağıya aynen alıyoruz :

Temmettülkitap Tuhfet Al - ahabab	تمت الكتاب تخفت الاحباب
Biavnillahil - melikülvehhap	بمؤانته الملك الوهاب
Alâ yeddi abdülfakir Eşseyh [6]	على يد عبدالفقير الشيخ
Muhammed - Al Mevlevî fi tekke [7]	محمد المولوى في تكية
Al'Mısır Al'Kahire tahrir	المصر القاهرة تحرير
Fi şehri şevval yevmül	في شهر شوال يوم
Erbaa Sene	الاربعا سنة
İhda ve tes'in	احدى و تسعين
ve elf	والف
M.	م

Valii Mısır el'veziri kâmüran
Baisi tahrik; tab oldu yine
Fenni satranç dekaik sencide

Abdurrahman şiri yezdan dili kavi
Vahşetinden olmuş iken münzevi
Buldu bu telif bir tarzı nevi

Bir adedden düştü gör tarihini

Tuhfet Al-ahbab Vanii Mevlevi

Sene

1091

İhda ve tis'in ve elf

[3], [4] ve [5] — aslında كارتامه Kârname yazılı iken Acemin شهنامه Şehnamesi meş-
hur bulunmuş olduğundan olacak, sonradan Kârname çizilerek yerine Şehname yazıl-
mıştır.

[6] ve [7] — Eşseyh ve Muhammed çizilerek sonradan yerine esri istinsah eden bu
Derviş Mustafanın ismi yazılmıştır.

DİLDE GÜZELLİK

MUSTAFA KIRAY

Bu yazıda, günlük hayatımızda kullandığımız kelimeleri ses ve manâlarının güzelliği bakımından tetkik ederek kısmen nasıl doğduklarını, hayatımızdaki rollerini, şiir ve nesirdeki kıymetlerini, kısaca onların kudretini belirtmeğe çalışacağız. Bu, henüz bir teşebbüs. bir tecrübeden ibaret olmakla beraber, üzerinde çalışacaklar için bir işaret, hattâ bir temel olabilir. Fakat, bu sözlerle, felsefi ve mücerret mefhûmlardan bahsedecek değildir. Bil'akis, başlarken de söylediğimiz gibi, günlük konuşmalarımızda kullandığımız kelimeleri ele alarak yürüyeceğiz.

Lengüistik bakımından dil yüz yılların mahsulüdür; hattâ daha açık izah edersek, dil, sevkitaillerin, uzun ve şuursuz bir kullanışın neticesi olarak, bir takım ses ve ağır hareketlerinden doğmuştur. Fakat dilciler bu kaidelerinde yürüyedursunlar, edebiyat tarihinde devirler yaratan şair ve muharrirler, asırların mahsulü olan o lisanı, ellerinde bir balmumu gibi yumşatarak istedikleri şekle sokmuşlar ve onları yepyeni mânaların mümessilleri haline koymuşlardır. Bu suretle, klâsik dilcilerin iddialarının tersine olarak, şuur ve mantıkla bir lisanın meydana gelebileceğini görüyoruz. Bunun tarihdeki misalleri, XVI cı asırdan başlayan Fransız klâsik edebiyatı devri, keza İngiliz ve Alman klâsiklerinin eserleridir. İtalyada ise daha XII ci asırda Dante, İtalyan lisanını, hemen yalnız başına, dünya ede-

biyatına dev gibi eserler verebilecek ve örnek - dil olabilecek bir yükseliğe çıkardı. Binaenaleyh, yılların ve uzun bir pratik ve gelepeğin mahsulü olan dil, çalışma ile büyük bir zenginlik kazanabiliyor. Fakat bunu, boş ve manâsız olmıyan dilcilerin çalışma usullerinden faydalanmaksızın başarmayı iddia etmek, haksızlık ve ilim harici bir şey olur. Çünkü, başlı başına İtalyancayı islah eden bir Dante, bir Petrarca, bir Racine, bir Schiller; bu işi görebilmek için, dilin menşe'lerini araştırmak için senelerce ömürlerini kütüphanelerin küflü kitapları arasında geçirmişlerdir. Onun için, şuursuz bir gelenekle doğan ve büyüyen dil, şuurla ishal olunabilmek için, geçtiği volları bulmak ve geçirdiği değişiklikleri, sebeplerini ve zamanlarını tesbit etmek lâzımdır.

Dil hakkında daha derin ve ince araştırmaları şimdilik dilcilere bırakalım. Biz burada, dilin, yani kelimelerin fonetik, ritmik ve psikolojik esaslarından, bedîî manâda bahsedeceğiz. Bu yolda yabancı memleketlerde bir çok kitaplar yazılmış, kaideler konmuş olmasına rağmen bizde henüz pek az söz söylenmiştir. Şu yazı ile tesbit edeceğimiz dilin bazı hususyetleri, bu yoldaki çalışmalara, önayak değilse de bir ışık olabilir. Hülâsa aşağıki izahlar, dilin san'at bakımından tetkiki şeklinin ne olduğunu, dildeki güzelliğin esaslarını tesbit etmeğe çalışmak bakımından, yeni bir düşünme sahası arzedelebilecektir.

İnsanın hayvandan farkı, bütün psikolojik melekelerinin genişliğinden başka, ses dediğimiz fitrî kabiliyetin vasfındadır. Filhakika, ses hayvanda pek az inkişaf edebilmiştir. Onun çıkarabildiği sesler, muayyen manâları taşıyan bir iki basit tondan ibarettir. Halbuki, insan sesi, hiç bir hayvanın, hattâ hiç bir aletin çıkarmağa muvaffak olamadığı fevkalâde zengin bir renk ve ahenk mecmuası arzeder. Hiç şüphe yok ki, lisanların ve kelimelerin çokluğu ve genişliği insan sesinin bu muhteşem tehalûfünden doğmuştur. Hattâ fikir ve felsefe sahasının terakkisi de mebdini bu esastan alır. İnsan sesinin çok muhtelif nüans arzemesi, binnetice dillerde kelime çokluğunu, bu da fikir huzmelerini doğurmuş ve muhtelif fikirlerde ilmi ve felsefi çalışmalara yol açmıştır. İptidaî kavimlerin hayvanlara çok yakın olarak, bir kaç muhtelif ses çıkarmak suretiyle anlaşabilmeleri, buna mukabil, medenî milletlerin geniş ve kabına sığmıyarak daima taşan vokabülerini hatırlamak, anlatılmak istenilen noktayı izaha kâfidir.

Mantıkan düşünülürse, bize başka başka fikirler veren kelimeler, nihayet ayrı ayrı seslerden veya sesler mecmuasından başka bir şey değildir. Binaenaleyh dilde, teleffuz sahasında ve hiç şüphesiz, bu telaffuzun hafızadaki in'ikâsında musikinin büyük rolü vardır. Ses ne kadar tatlı olursa, ona ne kadar fazla ahenk verilirse, o kadar iyi dinlenir ve kelimelerin manâları o kadar geniş ve şumüllü olur. Bir Fransız yazarının koyduğu kaideye göre, kelimelerin güzelliği sesli ve sessiz harflerin, sanatkârane bir şekilde yan yana getirilmiş olmasından doğan bir halettir. Meselâ, umumiyetle, güzel dediğimiz mısraları tetkik edersek, bunların bu kaideye çok yaklaştığını, hattâ bazen tamamen

uyduklarını görürüz. En güzel mısralar, sesli ve sessiz harfleri müsavi veya müsavata yakın olarak ihtiva eden mısralardır. Bazı münekkittler dilde, şiirde musikinin rolü olmadığını iddia ederler. Bunların telâkkilerine göre, bir dili bilmiyen bir kimse, o dilin musikisinin tesiri altında da kalamaz. Fakat bizce, bir dilin anlaşılması hususu, musikisi kuvvetinin ancak bir faktörü olabilir ve bundan başka bir şey de değildir. Çünkü, muhtelif milletlerin musikilerini de onlara alısmaksızın anlamağa imkân yoktur. Böylece, nasıl ki, bir musikinin alışılıp anlaşılmasıyla kudreti, hissedilirse, bir mısraın da manâsının anlaşılmasıyla birlikte olarak musikisi doğar. Daha ileri gideceğiz:

Manâsını anlamadığımız bir şiir okunurken, hiç olmazsa o şiirin bir elem veya bir sevinç şiiri olduğunu, okuyanın sesinden olsun anlamamağa imkân yoktur. Bülbülün ötüşünü, daima bir hüzün şarkısı, olarak telakki eden insanlar, ondaki ses ve tonun teessür ifade ettiğini anladıkları için, onu şiirlerine ve destanlarına bahtsız bir âşık olarak almışlardır.

Okuyucular, dilden bahsederken şiiri ele almamızı, belki bir istihfâm ile karşılamışlardır. Fakat, mevzuumuz dilin bedîî mahiyetini tetkik etmek ve onda güzellik aramak olduğuna göre, başladığımız tezi yürütemek ve anlatmak için mısraları tetkik etmek zaruridir. Kelimelerin musiki kadretinin bilhassa mısralarda görülmesi sebebiyle; işe onları tetkik ile başlamış olmakla beraber, nesirde, hitabette ve tiyatrodada da onların muhtevi oldukları ses kabiliyetini görmek kabildir. Bilhassa tiyatrodada, kelimelerin ses itibariyle kudretleri çok büyüktür. Aynı kelimede ses farkı, manâ farkının esasıdır. Meselâ, ba-

sit bir "evet," veya "hayır," kelimesini telaffuz eden aktör, sesini değiştirmek suretiyle bambaşka arzular ve manalar ifade eder.

Dilden bahsederken, ses unsurunu ele almıştık. Kelimeyi ve cümleyi ses itibariyle incelerken de mısraları alacağımız. Çünkü, sesi harflerde, harfleri kelimelerde ve kelimelerde cümlelerde veya mısralarda bulacağız. Bu suretle dili estetik bakımdan tetkik ederken mısraların ve şiirin kudretini, ve bir şiiri güzel gösteren unsurun ne olduğunu da araştırmış olacağız.

Marcel Braunschvig, (Mısraların bediiyatı adlı eserinde, mısraların güzellik sebeplerini araştırırken, harfleri bir takım gruplara taksim etmiş ve bu grupları ayrıca telaffuz şekillerine göre ayırmış ve binnetice en güzel mısraların sesli ve sessiz harfleri müsavat üzere muhtevî bulunan ve bundan başka, bu harfleri tehalüf ettiren mısralar olduğunu tesbit etmiştir.

Muharrir, eserinde, bu kaidenin bütün dillere tatbik olunabileceğini iddia etmektedir. Kaideyi, Türkçeye tatbik ederek, şu suretle izah edebiliriz:

Faruk Nafiz'in, (Suda Halkalar) şiirinden şu mısrai alalım:

«Sahraya baharın daha ilk indiği gündü»

Bu mısrai güzel buluyoruz, çünkü burada sesli ve sessiz harfler, müsavata çok yakındır. Güzelliğin ikinci sebebi hecelerin ağızdan rahat çıkışı, yani bir heceyi telaffuz eder etmez ağızın aldığı vaziyet, müteakip heceyi telaffuza çok müsait oluşudur. Bilfarz (sahraya) kelimesini telaffuz eden ağızın, (baharın) kelimesini telaffuz etmek üzere açılmış olması ve yine (baharın) kelimesini telaffuz eden ağı-

zın da (daha) kelimesine hazırlanmış bulunması gibi. Yalnız, (daha ilk) derken, iki kelimeden birinin son, diğerinin ilk harfinin sesli bulunup bunların ikisinin yan yana gelmesi, biraz kötü ses, kakofoni doğuruyor ki, mısradaki tam müsavatsızlığın sebebi budur. Halen 15 sesli ve 17 sessiz ihtiva eden mısrada, şu vaviyette müsait olsaydı, bu takdirde sesli ve sessiz harfler yekdiğerine tamamen müsavi olabilirdi. Bu, kaidenin değil, mısraın zayıf tarafıdır. Mısralardaki, güzelliğin, harflerdeki tehalüfede bağlı bulunması suretindeki kaideyi, Türkçemize tatbik ettiğimizde, iyi netice alamıyacağımız zannolunmakta ise de bunun da kısmen doğru olduğunu görürüz. Filvaki. Türkçemizin güzelliği sebeplerinden biri, ağızdan çıkan hecelerin birbirine uygun bulunmasıdır. Meselâ, yüzük, dere, tepe, keder derken ikinci heceler, birincilerin bir aksisi sadası gibi çıkmaktadır. Fakat, her güzellik mutedil olmalıdır. İfratlar, güzelliği bozan, hattâ çirkinliği davet eden sebeplerdir. Ounun için, bir, iki ve nihayet üç heceden sonra, ayrı bir hece, ayrı bir sesli harf kulağın ihtiyacıdır, Misalle izah edelim:

Haşim'in (Göl saatleri) nde (seher) adlı bir şiirinden şu mısrai alalım: «Semayı kaplıyacak, şimdi, gazeler gibi nur.»

Burada "kaplayacak," kelimesinde (a) seslisi ile devam eden dört heceden sonra "şimdi," kelimesiyle ve (i) seslisi ile iki hece gelmekte ve ondan sonra "gazeler," kelimesinde de başka neviden sesliler devam etmektedir. Şu halde, a, i ve e den ibaret seslilerin duyurduğu mısra, güzelliğini bu seslilerin tehalüfünden almaktadır. Bu suretle (aynı kelimedeki sesliler tehalüf) suretinde gözüken kaide, Türkçede, (ayrı kelimelerde sesliler tehalüf) olarak görülmektedir.

Bir kelimeyi telaffuz etmiş olan ağızın, diğerini telaffuza müsait olan şekli, dildeki güzelliğin esaslı bir kaidesidir. Yukarıda bahsettiğimiz gibi (baharın daha) derken, ağızın (...rın) hecesiyle (daha) kelimesinin telaffuzuna hazırlanmış olması gibi.. Bunun bir misaline, bizde eskiden mekteplerde okutulmuş olan tecvit kitaplarında rast geliriz. Filhakika, orada, ağızın açılışını veya kapanışını müteakip, diğer bir telaffuza müsait bulunmasına (ıdgam) derlerdi. Bu, ağızın gelecek telaffuza müsait bir vaziyetinden başka bir şey değildir.

Bu izahattan sonra, Nafiz'in aynı şiirinin diğer mısraını alalım :

«Bir hatıranın dağdaki yadıydı bu menba.»

Burada, sesli harfler 16, sessizler 17 dir, ki, müsavata pek yakındır. Tam müsavat bulunmamak suretindeki zayıflığı, mısradaki telaffuz kolaylığı kapatmakta ve mısraın kuvvetini yükseltmektedir. Şu halde, mısraın güzelliği; kelimelerin ağızdan kolaylıkla çıkmasına bağlıdır. Bir kaç misal verelim.

En tatlı şiirler, bize en gamlı gelendir; Gözyaşları tarzında, gönülde süzülendir.

Durgun suya baktım ve dedim, ah... ölebilsen..

Seni aşkım canavarlar gibi takip edecek..

Eskilerden :

Kimlerin çeşmine ol sine bu şeb nur oldu... (Nedim)

Saldılar bülbülü feryada, güle gül dediler, (R. Bağdadî)

Koşmalardan :

Dost ağlayup,
Düşman gülelden keli..

Ah, mehmet, şanlı Mehmet,
Alın fermanlı Mehmet,
Gözleri kanlı Mehmet...

Muhtelif :

Yelkenimi yel almış,
Varlığım suya dalmış...

(Devamı var)

Hasandağı'na Sesleniş

Sayın Üstat Midhat Şakir
Altan'a saygıyla

Bak, yüce başını dumanlar sarmış,
Yol bulup üstünden geçemedim of!
Âşıklar tependen hızla uçarmış,
Hız alıp üstünden uçamadım of!

Boynunu her nefes aşk bükenlere,
Diz çöküp uğrunda dert dökenlere,
Sende merhem varmış gam çekenlere,
Gönülden derdimi açamadım of!

Ayrılıp aşıklar yâr otağından,
Hep geçti dediler Hasandağı'ndan,
Mecnun'un içtiği saf kaynağından,
İgilip bir yudum içmeden of!

Yârini ah ile anıyor içim,
Ayrılık derdiyle kanıyor içim,
Derinden derine yanıyor içim,
Kerem gibi ateş saçamadım of!

Bir zaman alevler saçtı dediler,
Ahından şahinler kaçtı dediler,
Şimdi o yangısı geçti dediler,
Geçmiş izlerini seçemedim of!

Aslı'nın geçtiği yoldan geçti mi?
Leylâ'nın içtiği sudan içti mi?
Şâir gelir diye yarım kaçtı mı?
Dostum ardı sıra kaçamadım of!

Murat Sükûti Karaca

AHLÂK

VAKIFLARIMIZIN ÖNEMİ

CELÂL ÇUMRALI

Vakıflarımız Türkün Sosyal yardım duygusunun eşsiz bir şaheseridir. Hangi millet tarihi boyunca bu çapta büyük bir insanî müesseseye maliktir? Türk milletinin mâserî ahlâkından fışkıran bu şerefî üstünlüğü ve olgunluğu müessesenin sürekli oluşuyla, kuruluşunda zor unsurunun bulunmayışıyla kendisini belirtmektedir. Müessesenin önemini ortaya koyması bakımından bu zor unsurunun yokluğunu tarihî bir gerçek olarak saygı ile anmak borcumuzdur. Zira vakfı yapanın hür şuurunu bu uğurlu yolda harekete getiren sadece "Yardım et!," emridir. Bu itibarla vakfedenin bu asıl karar ve hareketini kesin surette dinî his ve gayelere bağlamak asla doğru değildir. Vakıflarımızın çoğunun şekil, konu, özünün dinî oluşu kastın yüksek vasfını değiştiremez.

Vakfı yapanın şahsiyeti kadar vakfedilen şeylerin de kendi nevine has bir değeri vardır. Bu değer bilhassa vakıfnamelerde teferruatın bile ileri bir görüşle tesbit edilışinden doğmaktadır.

Genel olarak bu büyük müessesenin tanınması, bilinmesi, incelenmesi milletimiz için bir kaç yönden yararlıdır:

I — Türk hukuk tarihi için yararlıdır.

II — Genç hukukçular için yararlıdır.

III — Millet ahlâkını beslenmesi bakımından yararlıdır.

Türk hukuk tarihi için yararlı olacağı söz götürmez. Genç hukukçuların istifadesi ise nazari olmaktan ziyade amelîdir. Zira yeni neslin Yargıç ve Avukatları için bilhassa dili bakımından bu tarihî ve millî müessesenin incelenmesi çok güçleşmiştir. Vakıfları ilgilendiren her hangi bir dâva Türk medenî kanununun tesis fâsındaki hükümlerle her zaman işin çözümlmesini, aydınlanmasını bekleme-melidir. Bununla beraber genç nesil vakıflarımızın varlığından asla kuşku-lanmıyor, ancak kapıları kapalı bir hazinenin önünde bulunduğunu da unutmuyor. Bu hazinenin Türkün mânevî elmaslariyle dop dolu olduğunu seziyor. Lâkin o şeref ışıklariyle ruh-ların kamaşması gerek! Vakıflarımıza birer "Âbide," denildiğini işitiyor. Fakat bu Âbidenin asil destaniyle kalp-lerin büyülenmesi gerak! Genç nesil dünün yaşayan gerçeklerini olduğu gibi görebilmek olgunluğuna artık kavuşmuştur. Genç nesil bu yaşayan varlıkların tanıtılmasında sakınılacak

ilmî ve millî bir engelin bulunmadığına inanmıştır. Genç nesil vakıflarımızın bütün incelikleriyle öğretilmesinin mevcut sosyal yardım duygusunun beslenmesini, gelişmesini, perçinleşmesini sağlayacağına keza inanmıştır.

Bu temiz amaca erişebilmek için yalnız genç neslin çalışması yetmez. Hukukçu ve dilci büyüklerimizin genç neslin dileklerini gerçekleştirmek yolunda daha sıcak ilgi göstermesi ge-

rekir. Bir dergi bu işi başaramaz. Bilginlerimiz vakıfnameleri duru ve olgun Türkçeye çevirmeli. Makaleler yazılmalı, konferanslar verilmeli. Yalnız genç neslin önüne değil zenginlerimizin gözleri önüne de bu büyük âbideler dikilmeli.

Millet yolundaki dileklerin ergeç gerçekleşeceğine inandığımız için asla kötümser değiliz. Yeter ki bu büyük işte de zamanın değerini bilelim.

HALKEVLERİ BİBLİYOGRAFYASI

Halkevlerine ve Halkodalarına yararlı kitapları tanıtmak amacile C. H. P. Halkevleri Bürosunda üç ayda bir yayınlanan BİBLİYOGRAFYA dergisinin gördüğü geniş ilgi sebeble, 75 kuruş fiatla, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınevleriyle Ankara'da AKBA Kitabevinde satışa çıkarıldığını memnuniyetle öğrendik. Okuyucularımıza sağlık veririz.

HALKEVİ ÇALIŞMALARI (MART AYI)

Her haftanın cumartesi akşamları mahalle gençleri tarafından ev salonunda yapılmakta olan toplantılara Mart ayı içinde de devam edilmiştir. Ev idare hey'eti mahalle gençleri toplantılarıyla özel tarzda meşgul olmak üzere üç kişilik bir komisyon seçmiş bulunmaktadır. Mahalle gençleri kanun adamı, Soyulan Hırsız adlı piyesleri Halkevi salonunda ve basit bir dekor içinde seyircilerin takdirini kazanacak bir başarıyla oynamaya muvaffak olmuşlardır. Konya çevresinin alâkasını üzerinde toplayacak bir gelişme gösteren bu toplantılarda Halkevi üyeleri tarafından terbiyevi, tarihi, sıhhi kısa konuşmalara, yerli saz ve türkülere, salon oyunlarına da yer verilmektedir.

Mart ayında komite başkan ve faal üyeleri 9,20 - 3 - 1946 günleri olmak üzere iki özel toplantı yaparak Halkevinin üç yıllık çalışma programı üzerinde konuşmuşlardır. Programın maddeleri üzerinde ayrı ayrı durulmuş samimî ve ilmî tartışmalar olmuş gerekli görülen tashihler yapılmış ve lüzumlu hususlar yeniden programa eklenmiştir. İkinci toplantı saat 20 den 23 e kadar devam etmiştir.

Güzel sanatlar komitesine bağlı çocuk kulübü belirli günlerdeki çalışmalarına devam etmektedir. Bu gün çocuk kulübünün üye sayısı sekseni aşmıştır.

Halkevinin yıl dönümü dolayısıyla güzel sanatlar komitesi tarafından açılan kompozörlüğe teşvik müsabakaları 16/3/1946 günü neticelenmiştir. Müsabakaya 12 amatör iştirak etmiş 1, 2, 3 üncülüğü alan eserler mükâfat ve derece 4 ve 5 inci gelen eserler yalnız derece kazanmışlardır. Müsabakada kazanan eserlerden birinciye (30) ikinciye (20) üçüncüye (15) olmak üzere 65 lira mükâfat dağıtılmıştır. Derece ve mükâfat kazanan eserler.

Derece	Eserin sahibi	Eserin şekli
1	Kaya Can	Fantazi
2	Erdoğan Özoğlu	Vals
3	Naime Alev	Vals
4	Ergun Öktem	Fantazi
5	Nüzhet Tacoy	Fantazi

Kütüpane ve yayın komitesi tarafından tertiplenen pazar konuşmalarına Mart ayında da kahve ve sinemalarda devam edilmiştir.

Kütüphane ve yayın komitesi Telgrafçı Hamdi Onaltı Mart'ın mezarını yaptırmak kararını almış ve mezarın yapılmasına başlanmıştır.

Temsil komitesi "Hülleci," adlı piyesi 27/3/1946 günü gecesi ve Sinema salonunda kalabalık bir seyirci kütlesi önünde başarıyla temsile muvaffak olmuştur.

Kurslar komitesi ceza evindeki okuma yazma kurslarına ilâveten Gazi Paşa, Necati bey, Sedirler, Topraklık ilkokullarında da okuma, yazma kursları açmıştır. Bugün bu kurslarda 8 öğretmen vazife almıştır.

HALKEVİMİZİN YENİ YAYINLARI

KİTABIN ADI	YAZANIN ADI	Kr.
1 — Mevlânânın Ressamları	Şahabettin Uzluk	300
2 — Konya çevresinde beslenme meseleleri.	Prof. Dr. Saib Ragıp Atademir	200
3 — Konya	Naci Fikret Baştağ	300
4 — İlgin Folkloru	Fehim Çaylı	200
5 — Konya İli Köy ve Yer adları üzerine bir deneme	S. Sırrı Uçer - M. M. Koman	150

Kitabsever yurttaşları, öğretmen ve öğrencileri ilgilendiren bu yeni yayınlarımız öğretmen, öğrenci ve memurlara % 30 iskonto ile satışa çıkarılmış bulunmaktadır.

Yayınlarımızdan satmak arzusunu gösteren Kitabevlerine de parası peşin olarak ödenmek şartıyla % 30 iskonto yapılır.

Satış ve müracaat yeri (Konya Halkevi Yayın Bürosu) dur.

BASILMAKTA OLANLAR :

- 1 — Mevlânânın Türbesi.
- 2 — Şikâri Tarihi.

